

Dubrovački tip republikanizma

Peović, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:302616>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet

Ivan Peović

Dubrovački tip republikanizma

Split, 2021.

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Dubrovački tip republikanizma
Diplomski rad

Kolegij: Hrvatska povijest ranog novog vijeka
Mentor: Nikša Varezić, doc. dr. sc
Komentor: Marko Trogrlić, prof. dr. sc.
Student: Ivan Peović

Split, Rujan 2021.

Sadržaj:

1. Uvod	6
1.1 Historiografski osvrt	7
1.2 Osvrt na filozofsko-politički kontekst	11
1.3 Osvrt na pravni kontekst	14
2. Republikanizam	15
2.1 Antički temelji republikanizma	16
2.2 Renesansna obnova republikanizma	20
2.3 Građanski humanizam i republikanizam	22
2.4 Republikanizam kroz rad dubrovačkih autora	26
3. Pregled povijesti Dubrovnika	31
3.1 Komunalni razvoj Dubrovnika	35
4. Specifičnosti dubrovačkog republikanizma	38
4.1 Republikanizam i Statut grada Dubrovnika	40
4.2 Pitanje statusa Dubrovnika kao samostalnog entiteta	43
4.2.1 Dubrovnik i Zemlje krune Svetog Stjepana; Pitanje Višegradskog ugovora	44
4.2.2 Dubrovnik i Osmanlije; Pitanje Dubrovačke samostalnosti unutar sfere osmanskog pravnog sustava	48
Zaključak potpoglavlja	50
4.3.1 Konfliktni faktor: Salamonkezi i Sorbonezi	51
4.3.2 Faktor(i) stabilnosti	55
4.3.4 Zaključak potpoglavlja	60
5. Kraj dubrovačkog republikanizma	61
5.1 Napoleon, Dubrovnik i kraj Republike	61
5.2 Bečki kongres; tutto è finito	63
Zaključak	65
Sažetak	67
Abstract	67
Literatura	68

Hvala svim profesorima na danom znanju,

Hvala svima na strpljenju koje su imali dok sam odugovlačio.

Ovaj rad posvećujem baki Ružici, koja više nije tu da ga pročita.

*O liepa, o draga, o slatka slobodo,
dar u kôm sva blaga višnji nam Bog je dô,
uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove Dubrave,
sva srebra, sva zlata, svi ljudcki životi
ne mogu bit plata tvôj čistoj lipoti!*

Ivan Gundulić, Dubravka, Činjenje treće, Skazanje deveto

1. Uvod

Prije no što započnem pisati o ovoj temi, koja će podjednako biti historiografska kao i filozofska, osvrnuo bih se na pisanja Sir Geoffreyja Eltona, Quentina Skinnera, Georga Wilhelma te Friedricha Hegela. Elton u svojem djelu, *The Practice of History* piše: „*Povijest se bavi događajima, a ne stanjima; ona istražuje stvari koje su se dogodile, a ne stvari koje jesu.*”¹ Elton smatra da povjesničari moraju „*objasniti promjene*” te da „*... filozofske brige s problemima kao što je stvarnost povijesnog znanja ili priroda povijesne misli samo otežavaju praksu povijesti.*”² Često je historija predmet ovakvoga mišljenja te se povjesničari grčevito drže *kulta činjenica* i Hegelove *izvorne povijesti* ili u najgorem, po njih, slučaju, *reflektirane povijesti*. Moj cilj u ovome radu jest baviti se onom trećom Hegelovom poviješću, *filozofijskom*. Cilj mi je izreći *prirodu duha*, Dubrovačke Republike, odvojiti slojeve od kojih se sastoji luk ove teme i doći do svojstva duha. „*Kao što je supstancija materije težina, tako je, moramo reći, supstancija, suština duha sloboda. Svakome je neposredno vjerojatno da duh između drugih svojstava ima i slobodu; ali filozofija nas uči da sva svojstva duha postoje samo pomoću slobode, da su sva svojstva samo sredstva za slobodu, da sva svojstva traže i proizvode samo slobodu; to je spoznaja spekulativne filozofije, da je sloboda jedina istinitost duha*”³ Ovaj rad će u mnogočemu biti podjednako traktat o slobodi, kao i pregled dubrovačke povijesti. Te onaj Eltonov stav, da filozofija samo otežava bavljenje poviješću, ovdje odbacujem, te ću u narednim poglavljima pokušati prikazati povijest Dubrovnika kroz povijest ideje. Ideja koja se vukla kroz povijest, a nije samo ograničena na Dubrovnik, već je pronalazimo i u drevnoj Indiji, staroj Grčkoj, antičkom Rimu, talijanskim gradovima državama, Britaniji, revolucionarnoj Francuskoj i Sjedinjenim Državama, oslobodilačkim pokretima Latinske Amerike, ali i u današnjem političkom diskursu, jest ona ideja *slobode*. Kroz ovaj rad uvidjet ćemo da je upravo ta ideja, provučena kroz filozofiju republikanizma, bila primarna misao vodilja patricija odnosno aristokracije Dubrovnika, odnosno ona se kroz Dubrovačku Republiku kretala poput *duha* i kao konstantna težnja onoga što je Dubrovčanima bio cilj postići, održati i naposljetku očuvati.

¹ “... history deals in events, not states; it investigates things that happen and not things that are.” Skinner, Quentin. *Visions of Politics Volume 1; Regarding Method*. Cambridge University Press, 2006. 9.

² “... a philosophic concern with such problems as the reality of historical knowledge or the nature of historical thought only hinders the practice of history.” Ibid. 10.

³ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Filozofija povijesti*. Jesenski i Turk, Zagreb 2017. 22.

1.1 Historiografski osvrt

Problem promatranja povijesti Dubrovnika kroz prizmu povijesti ideja ili intelektualne povijesti proizlazi iz poimanja intelektualne povijesti u historiografiji uopće. Historiografija koja se bavi poviješću ideja relativno je nova pojava. Za razliku od historiografije u prošlosti koja je imala političku svrhu, poput one srpske historiografije koja je vezana uz Dubrovnik⁴, ova suvremena je već razvila niz grana o pitanju Dubrovnika i njegova političkoga modela. Šime Ljubić tako negira mogućnost ikakve samostalnosti i samostalnoga mišljenja i svodi ga na kopiju Mletačke Republike, a uz njega su stali i povjesničari koji su njegovu poziciju umanjivali, stavljajući ga u potpuni utjecaj Osmanskog Carstva poput Šime Ljubića i Halila Ćnalcika koji Dubrovnik stavlja u osmansku sferu političkog utjecaja, odnosno naziva ga jednom od *“najvažnijih sastavnica onoga što zovemo Osmanskim Carstvom, ili točnije otomanskom zajednicom naroda”*⁵.

Druga grana je ona najmnogobrojnija, *redukcionistička* koja drži *„da je dubrovačka trgovačka uloga i geopolitička važnost bila presudna za njegov položaj, tj. da je samo zahvaljujući tome Dubrovnik opstao tako dugo, a da unutarnji ustroj i sami Dubrovčani nisu bili presudni za sam opstanak Dubrovnika niti za tijek njegove povijesti.”*⁶

Moderniji pandani ovoj tezi jesu oni koje nalazimo u konfliktnoj teoriji koju su razvili Nenad Vekarić i Stjepan Ćosić u radovima *Dubrovačka vlastela između roda i države; Salamankezi i Sorbonezi*⁷ i u radu *Nevidljive pukotine. Dubrovački vlasteoski klanovi*⁸, i koja počiva na objašnjenju da je opstojnost Dubrovačke Republike upravo u konfliktima aristokratskoga sloja Republike koji kroz te konflikte pokušavaju zadržati unutarnju vlast, odnosno realnu moć, a

⁴ Šišak, Marinko. Republikanski etos Dubrovačke Republike: odgojne teorije i praksa. Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011. 1.

⁵ Ćnalcik, Halil. Dubrovnik i Otomansko Carstvo. *Zbornik diplomatske akademije br. 3*. Sveučilište u Zagrebu, 1998. 116.

⁶ Šišak, Marinko. Republikanski etos Dubrovačke Republike: odgojne teorije i praksa. Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011. 2.

⁷ Ćosić, Stjepan, Nenad Vekarić. *Dubrovačka vlastela između roda i države; Salamankezi i sorbonezi*. HAZU Zagreb - Dubrovnik, 2005.

⁸ Vekarić, Nenad. *Nevidljive pukotine Dubrovački vlasteoski klanovi*. HAZU Zagreb - Dubrovnik, 2009.

sukladno tome i onu vlast na vanjskom odnosno međunarodnom planu⁹. Ravnoteža tih sukoba¹⁰ i tih elemenata vlasti je upravo bila zagantirana pragmatizmom dubrovačke vlastele. Ovakva ideja vidljiva je upravo u republikanskim pisanjima i idejama renesansnog doba, a posebice onih Niccola Machiavellija u djelu *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*¹¹, a koja tvrde da je konflikt nužan za održavanje balansa u samoj republici. Druga moderna struja je ona koja kreira teoriju stabilnosti, a nju nalazimo u radu Lovre Kunčevića pod nazivom *Vrijeme harmonije. O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*¹², a u kojoj Kunčević argumentira da su Dubrovčani učinili sve da ne bi došlo do otvorenog sukoba između dvije frakcije dubrovačke aristokracije. Vrlo vjerojatno objašnjenje za opstojnost Dubrovačke Republike jest u sintezi ove dvije struje.

Valjalo bi napomenuti i radove Lovre Kunčevića, *Mit o Dubrovniku*¹³ i Marinka Šiška koji dubrovačku povijest objašnjavaju kroz intelektualnu povijest i kroz povijest ideja, u čemu se u mnogočemu oslanjaju na političku filozofiju. Njihov pristup odmiče od klasične historiografije, te taj pristup Quentin Skinner definira idućim riječima: „*Zadatak povjesničara ideja jest da studira i interpretira kanon klasičnih tekstova. Vrijednost pisanja ovakve povijesti proizlazi iz činjenice da klasični tekstovi moralnoga, političkoga religioznoga i drugih modusa sadrže bezvremensku mudrost u formi univerzalnih ideja*¹⁴”

Skinner u svojoj knjizi *Visions of politics* ističe probleme u kojima se možemo naći, on ističe: „*Želim, inzistirati na raznim načinima u kojima, studija onoga što klasični autori u nekom trenutku kazali, nedvojbeno dolazimo u opasnost da padnemo u razne vrste historijske*

⁹ Vekarić, Nenad. *Nevidljive pukotine Dubrovački vlasteoski klanovi*. HAZU Zagreb - Dubrovnik, 2009. 106-107.

¹⁰ Vekarić ističe da nikada sukob ili prevlast jednog klana nije uključio uništenje nekog drugog klana, već da uza sve zavjere su klanovi funkcionirali. Ibid. 106-107.

¹¹ Machiavelli, Niccolo. *Discourses on the First Decade of Titus Livius*. Project Gutenberg, 2004.

¹² Kunčević, Lovro. *Vrijeme harmonije: O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. HAZU Dubrovnik, 2020.

¹³ Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku: Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU Zagreb - Dubrovnik, 2015.

¹⁴ “*The task of the historian of ideas is to study and interpret a canon of classic texts. The value of writing this kind of history stems from the fact that the classic texts in moral, political, religious and other such modes of thought contain a ‘dateless wisdom’ in the form of ‘universal ideas’.*” Skinner, Quentin. *Visions of Politics Volume 1; Regarding Method*. Cambridge University Press, 2006. 57.

apsurdnosti, ...¹⁵ Rad suvremenih povjesničara, poput Lovre Kunčevića, dekonstruira kreiranu mitologiju o Dubrovniku i Dubrovačkoj Republici. Skinner upozorava na mogućnost da nekom autoru pripišemo ideje i doktrine koje nije mogao posjedovati. „*Posebna opasnost s intelektualnom biografijom je ona anakronizama.*”¹⁶ Skinner daje primjer Marsilija padovanskog koji je u svojem djelu *Defensor Pacis* dao aristotelovski komentar o egzekutivnoj ulozi vladara u kontrastu s legislativnom ulogom puka. Prema Skinneru moderan povjesničar ili čitatelj toga djela bi mogao Marsiliju pridodati čast kreacije doktrine raspodijele moći¹⁷.

Ono što se nameće kao nužno jest detaljna analiza i pažljivo odvajanje ideja, koje su prezentirali razni autori, u njihov odgovarajući kontekst i vremensko razdoblje. Trebamo uzeti u obzir da republikanizam kao teorija, općenito, ali i u Dubrovniku nije uvijek bio isti, ipak se u ovoj temi radi o gotovo šest stoljeća razvoja. Republikanizam, ili bar ono što će postati republikanizmom 1358. nije bio jednak onome Nikole Gučetića u petnaestom stoljeću ili onome Ive Natalija na samom kraju Republike.

Ne bi smjeli ni zaboraviti spomenuti ni Zdenku Janeković-Römer, koja je kroz svoj rad sustavno sagledala, pregledala i prikazala razvoj Dubrovnika od njegovih najranijih komunalnih početaka, posebice u djelima *Okvir slobode*¹⁸, u kojem se specifično bavi društvenom genezom dubrovačkog patricijata u društvenom, političkom i ideološkom kontekstu aristokratizma, i *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike*¹⁹. Iznimno su bitna i djela Nelle Lonze koja se bave socijalnim i pravnim komponentama dubrovačke komune, od problema zatvaranja Vijeća do socijalnih komponenti dubrovačke vlastele, ali i pregleda i analize dokumenata kao što je

¹⁵ “I do wish, however, to insist on the various ways in which the study of what each classic writer says unavoidably runs the danger of lapsing into various kinds of historical absurdity, and at the same time to anatomise the various ways in which the result may be classified not as histories but more appropriately as mythologies.” Ibid. 59.

¹⁶ “The special danger with intellectual biography is that of anachronism.” Ibid. 60.

¹⁷ Ibid. 60.

¹⁸ Janeković-Römer, Zdenka. *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. HAZU Zagreb - Dubrovnik. 1999.

¹⁹ Janeković-Römer, Zdenka. *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke republike*. Golden marketing Zagreb, 2003.

dubrovački statut, a posebice je, za ovaj rad, bitna njena uvodna studija dubrovačkog statuta²⁰, ali i radovi poput *Odluka dubrovačkih vijeća 1395.-1397*²¹.

Moramo postaviti pitanje, u tijeku nadolazeće rasprave, je li republikanizam u Dubrovniku produkt jedne od tri iduće stvari: puke nužnosti koja prerasta u politički sustav, kopiranja Venecije ili nadahnuću klasičnim autorima poput Cicera, Tita Livija, Salustija i drugih.

Jedna bitna stvar, koju ću ponoviti i u kasnijim poglavljima jest ta da se ovaj republikanizam može slobodno i pisati sa posebnom napomenom, jer ono što u antička, srednjovjekovna i ranonovovijekovna vremena se smatra republikanizmom ne odgovara našim koncepcijama istoga. Da bi izbjegli anakronističko shvaćanje, ideje, rasprave i teksta koji slijedi, a bavi se republikanizmom, moramo imati na umu da je ovdje isključivo riječ o aristokratskom tipu republikanizma. Kada se spominje izbornost ona označava izbornost samo određenom sloju društva, jer je samo jedan dio društva imao mogućnost i pravo sudjelovati u političkim procesima, kojima se mi ovdje bavimo.

²⁰ Lonza, Nella. Uvod Dubrovački statut, temeljna sastavnica pravnog poretka i biljeg političkog identiteta. *Dubrovački statut*. Državni arhiv u Dubrovniku, 2002.

²¹ Lonza, Nella. *Odluke dubrovačkih vijeća 1395.-1397*. HAZU Zagreb - Dubrovnik, 2011.

1.2 Osvrt na filozofsko-politički kontekst

Problem historiografije možemo svesti na metodologiju i naš odnos prema tekstu. Problem filozofije je primarno problem autora. „Može nam se učiniti da neki od klasičnih autora nisu u potpunosti konzistentni, ili da ne uspijevaju dati ikakav sistematski pregled svojih mišljenja.²²” Problematika klasičnih autora nalazi se i u tome što su njihovi radovi često bili iznimno naslonjeni na radove antičkih autora, primarno Aristotela. Ivica Martinović u svojem djelu *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* piše za Nikolu Vitova Gučetića: „Pripremajući se za obavljanje najodgovornijih državničkih dužnosti, Nikola je Gučetić objavio dva dijaloga *Governo della famiglia* (1589) i *Dello stato delle Repubbliche* (1591) s oslonom na Aristotelovu *Ekonomiku i Politiku*, ali su ovog puta, sukladno temi, njegovi sugovornici bila dubrovačka vlastela Stijepo Nikola Bunić i Dinko Ranjin.²³” Sagledavajući njihove radove iz ove perspektive, iznimno teško može biti doći do njihovog vlastitog mišljenja, a unutarnja sistematizacija i raspored tema iz moderne perspektive nam se može činiti, u najmanju ruku, čudan.

Nadalje, možemo postaviti i pitanje – Koliko su autori utjecali na Dubrovnik, a koliko je Dubrovnik utjecao na njih? Ovdje bih se osvrnuo na rad Benedikta Kotrulja o kojem Martinović kaže: „U trećoj »knjizi«, koju u firentinskim rukopisima resi naslov »Della vita politica del mercante« a u malteškom »De vita politica delo mercante«, Kotrulj je sustavno izložio etiku trgovca – prvu etiku jedne renesansne profesije uopće, a u četvrtoj je »knjizi«, naslovljenoj u firentinskim rukopisima »Della vita economica« a u malteškom »Delo mercante circa li vertu icognomiche«, uz ostalu građu obradio i kršćansku etiku obiteljskoga života,²⁴” Kotrulj se u svojem djelu iznimno naslanja na Aristotelovu *Nikomahovu etiku* te preuzima princip srednosti, ali i princip suca, a time i pravednosti²⁵. Ako uzmemo da je, barem na neki način, Kotrulj utjecao na trgovinu, a time i na Dubrovčane, onda možemo i razaznati etički temelj cijeloj ovoj priči, a to bi bila nekakva vrsta građanske kreposti ili etike, koja se temelji, velikim dijelom, na Aristotelu.

²² Ibid. 67. *It may turn out that some of the classic writers are not altogether consistent, or even fail to give any systematic account of their beliefs.*

²³ Martinović, Ivica. *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*. Split, 2011. 45.

²⁴ Ibid. 13.

²⁵ Ibid. 13-14.

No za razliku od Kotrulja, koji je na trgovinu gledao pozitivno, posljednji dubrovački republikanac Ivo Natali piše: „*Ali dug trgovine, kad nije obuzdan drugim institucijama, slavi republikanski ili duh dobre zajednice i također, duh neovisnosti, imajući taj dvostruki učinak zbog četiriju razloga. Prvo: Povećavajući bogatstva uvodi luksuz te slavi snagu i duše i običaja. Drugo: Komplikiranjem poslovanja koje donosi, prijevare postaju lakše, pa tako moral slabi, a moral je duša svakog društva. Treće: Našavši svoju korist u prodaju roba po visokoj cijeni, trgovac želi da te robe nedostaju u zemlji i zato je sklon veseliti se kad zavlada glad, a ako je iskvaren i prouzročiti je da bi još više stekao. Tako se u vidu trgovine njegova osobna korist nalazi u opreci s javnom dobrobiti, odnosno s republikanskim duhom. Četvrto: Kako bi poslovao, trgovac mora stalno transportirati svoju robu i kapital kroz strane zemlje s kojima trguje te je stoga osobno zainteresiran za sigurnost tih zemalja, a budući da je napretkom svoje trgovine stekao svako dobro i sav ugled za sebe i obitelj, kada ustanovi da taj zavisi od napretka zemalja u kojima su mu roba ili kapital, ili čijom se trgovinom nadao dodatno obogatiti, a da su politički interesi tih zemalja u opreci s onima njegove domovine, osobni ga interes vodi prema tome da se radije prikloni prvima nego drugima, te sigurno ne surađuje mnogo, kako svaki domoljub mora, na njihovu osujećenju.*²⁶” Vidljiva je razlika shvaćanja trgovine kod Kotrulja i Natalija, ali obojica traže moralni ili građanski vrijednosni sustav kao osnovu Republike. Ovdje se valja i postaviti pitanje, je li pogled na trgovinu, ali i trgovina sama, doživio promjenu u ta tri stoljeća razlike u kojoj su živjeli Kotrulj i Natali, te je li filozofija ikako utjecala na ethos trgovine, ili je trgovina utjecala na ethos filozofije. Nadalje isto pitanje se može postaviti za sami republikanizam u Dubrovniku, je li on utjecan od strane filozofije ili je filozofija samo prepisala stanje i način djelovanja Republike.

Pavo Barišić u svojem djelu *Ideal vladavine puka: uvod u filozofiju demokracije* naznačuje: „*Da bi vladali samima sobom, građani moraju svojim građanskim krepostima dokazati da su tome dorasli, jer tek tada mogu pridonijeti dobrobiti društva.*²⁷” Ovakav politički ethos spominje Lovro Kunčević u svojem djelu *Mit o Dubrovniku*: „*Naime, svaki oblik javnog djelovanja u renesansnom Dubrovniku, pa tako i govor o gradu-državi, podlijegao je skupu prešutnih ali strogih normi koje su odražavale temeljne političke vrijednosti Republike. Jedna takva važna norma bila je inzistiranje na*

²⁶ Natali, Ivo. Povijest Dubrovnika, prvi dio. Razlozi propadanja republikanskog duha u Dubrovniku I djelomice pada Republike. *Kolo XVIII*, br.2/2008. 199.

²⁷ Barišić, Pavo. *Ideal vladavine puka: uvod u filozofiju demokracije*. Hrvatsko filozofsko društvo i Filozofski fakultet u Splitu, Zagreb-Split, 2016. 36.

*prividu konsenzusa, stalan napor da se održi slika političke i društvene harmonije. Temeljne političke vrijednosti bile su mir, sloga, čak i jednodušnost.*²⁸.

Za razliku od Natalia i Kotrulja, Gučetić se brine o vladavini prava, odnosu vladara i naroda, prijenosa vlasti i smanjivanju zlouporabe ovlasti²⁹.

Evidentno je da postoje iznimne razlike između dubrovačkih autora, a, kako ćemo sagledati kasnije, ponekad je iznimno teško razlikovati njihovo mišljenje od mišljenja autora koji su ih inspirirali, no zasigurno su kreirali jedan sustav koji se dugi niz godina održao i funkcionirao sa svim svojim problemima koji su s vremenima dolazili.

²⁸ Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku; Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik, 2015. 13.

²⁹ Šišak, Marinko. *Republikanski etos Dubrovačke Republike: odgojne teorije i praksa*. Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011. 70-74.

1.3 Osvrt na pravni kontekst

Jedan od ključnih elemenata za republikanski sustav jest *sloboda*, čiju definiciju ću razraditi u narednim poglavljima, bilo da je unutarnja ili vanjska. Vidjet ćemo da su unutarnju slobodu, odnosno slobodu građana Republike, Dubrovčani, ako uzmemo da su bili i politički, kao Republika, slobodni, ostvarili. Pravo pitanje se zapravo ovdje postavlja je li Republika bila slobodna, a da bi to vidjeli, moramo vidjeti kojem pravnom sistemu su pripadali.

Ovisno o sustavu kojemu je Dubrovnik pripadao možemo definirati razne razine slobode koju je mogao ostvariti. Ako uzmemo da je Dubrovnik pripadao hrvatsko-ugarskom ili habrbsburškom političkom i pravnim okviru, onda definitivno možemo govoriti o većoj dozi slobode nego ako je pripadao osmanskome pravnom krugu.

Problem na koji nailazimo jest i problem shvaćanja raznih pojmova koji se pojavljuju u raznim civilizacijskim i kulturnim krugovima, ali i u različitim periodima. Neki pojam koji nam izgleda identičan u određenom razdoblju ne mora nužno nositi isto značenje i u nekom kasnijem razdoblju, a to nam uvelike, u ovako preciznom diskursu kao što je pravni diskurs, uvelike otežava stvari.

U narednih par poglavlja sagledat ćemo što je to republikanizam kroz sva njegova razdoblja razvoja, ukratko ćemo pregledati povijest Dubrovnika i Dubrovačke Republike. Sagledat ću i probleme Dubrovnika i njegova republikanizma, poglavito problem Statuta, koji bi imao snagu modernog ustava kao definirajućega dokumenta zajednice. Nakon samog statuta sagledat ćemo pravne probleme Dubrovnika i pitanje njegove slobode i samostalnosti, kao i konfliktu teoriju i unutarnje sukobe koje su Dubrovčani vodili, a naposljetku ćemo ući u sami kraj Republike, ali i pokušaje Ive Natalija kao i njegova pisanja o Republici.

2. Republikanizam

Značenje termina republikanizam je dvojak. Jedno značenje republikanizma jest ona da se radi o tradiciji političke filozofije kojoj pripadaju *Machiavelli, Gučetić, Harrington, Jefferson* i drugi, no to nije značenje koje mi tražimo, već samo prikazuje jednu tradiciju misli³⁰. Mi tražimo ono drugu značenje odnosno definiciju republikanizma, koja u tom istom članku glasi ovako: „... najvažnija republikanska vrlina je politička sloboda, razumijevana kao sloboda od ovisnosti i sloboda od arbitrarne moći.³¹” Pavo Barišić ističe i moralnu vertikalnu republikanizma posebice kroz Immanuela Kanta: „Republikansko je pak uređenje jedino koje je u potpunosti primjereno pravu ljudi, ali ga je ujedno najteže uspostaviti, a još teže održati, pa mnogi tvrde da bi to morala biti država anđela, jer ljudi uza svoje sebične sklonosti nisu sposobni za uređenje tako uzvišena oblika.³²” Kroz narednih par potpoglavlja sagledat ćemo kako dolazimo do republikanizma te kakve su razlike između europske glavne struje i dubrovačkoga odjeljenja, a pritom ćemo pokušati dati i jasniju definiciju cjelokupnog sustava.

³⁰ “In political theory and philosophy, the term ‘republicanism’ is generally used in two different, but closely related, senses. In the first sense, republicanism refers to a loose tradition or family of writers in the history of western political thought, including especially: Machiavelli and his fifteenth-century Italian predecessors; the English republicans Milton, Harrington, Sidney, and others; Montesquieu and Blackstone; the eighteenth-century English commonwealthmen; and many Americans of the founding era such as Jefferson, Madison, and Adams. The writers in this tradition emphasize many common ideas and concerns, such as the importance of civic virtue and political participation, the dangers of corruption, the benefits of a mixed constitution and the rule of law, etc.; and it is characteristic of their rhetorical style to draw heavily on classical examples—from Cicero and the Latin historians especially—in presenting their arguments. (In light of the last point, this is sometimes referred to as the ‘classical republican’ or ‘neo-roman’ tradition in political thought.)” Lovett, Frank, “Republicanism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition)

³¹ “...paramount republican value is political liberty, understood as non-domination or independence from arbitrary power.” Termin *arbitrary power* možemo slobodno prevesti kao termin *volja s obzirom na to da latinski korijen riječi arbitrary; arbitrus -ii, m. što znači voljno, voljom ili nesigurno. Ibid.*

³² Barišić, Pavo. *Ideal vladavine puka: uvod u filozofiju demokracije*. Hrvatsko filozofsko društvo i Filozofski fakultet u Splitu, Zagreb-Split, 2016. 41.

2.1 Antički temelji republikanizma

Za razliku od većine antičke filozofije, republikanizam nije proizašao iz grčke tradicije koja je u to isto vrijeme bila zauzeta, kako međusobnim borbama tako i, barem u Ateni, postavljanjem demokratskog poretka. Neki bi ovdje tvrdili da Aristotelova i Platonova *politeia*^{33*} definiraju republikanski sustav, ali moramo uzeti u obzir da i Platon i Aristotel na tu ideju dolaze nakon uspostave Rimske republike, a i da su često nedorečeni u prikazivanju tog sustava, primjerice Aristotel u 1279a piše iduće: „Termin „ustav“ (*politeia*) označava iste stvari kao i „građansko tijelo“ (*politeuma*). Građansko tijelo je u svakom gradu (*polis*) suvereno (*kurionu*)...³⁴” Aristotelov rad će biti utjecajan kasnije, posebice kod Nikole Vitova Gučetića.

Nedostateci rimske civilizacije u filozofskim dosezima ipak su uspjeli iznjedrili jedan politički sustav koji je, za razliku od grčkih gradova-država, funkcionirao te u ovom slučaju osvojena Grčka nije pobijedila svog divljačkog osvajača.

Rimski republikanski sustav proizlazi iz njihove pravne prakse te se razvija u stadijima, no prve tragove republikanizma nalazimo u radu deset *decemvira* i njihovih *Dvanaest ploča* iz 451.-450. g. pr. Kr.³⁵. Ploča broj 9 koja se odnosi na javno pravo u zakonu broj 1 piše: „Nikakve privilegije, ili statuti, će biti izdani u korist privatnih osoba, a na štetu drugih protivno zakonu zajedničkom svim građanima, a u kojem pojedinci, nebitno kojeg ranga, imaju pravo iskoristiti.³⁶” Nadalje zakon ističe: „Nijedna odluka o slobodi ili životu Rimskog građanina će biti donesena, osim uz glas Velike Comitiae.³⁷” Iz ovih zakona vidljiv je početak republikanskog sustava ideja. Zaštita građanske slobode i pokušaji sprječavanja korupcije bili su direktan rezultat rimskoga iskustva postojanja u periodu Kraljevstva.

³³ Ako uzmemo da je originalan naziv Platonove *Države/Republike* zapravo naziv *Politeia* onda i on ima pravo na tu ideju.

³⁴ “The term ‘constitution’ [*politeia*] signifies the same thing as the term ‘civic body’ [*politeuma*]. The civic body in every city [*polis*] is the sovereign [to *kurion*]; and the sovereign must necessarily be either One, or Few, or Many.” Aristotle. *Politics*. Oxford University Press, 1995. 100.

³⁵ [Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Law of the Twelve Tables". Encyclopedia Britannica, 29 Mar. 2018. \(14.7. 2021\)](#)

³⁶ “No privileges, or statues, shall be enacted in favor of private persons, to the injury of others contrary to the law common to all citizens, and which individuals, no matter what rank, have a right to make use of.” *The Law of Twelve Tables*. <http://www.csun.edu/~hcfl1004/12tables.html> (14.7.2021)

³⁷ “No decision with reference to the life or liberty of a Roman citizen shall be rendered except by the vote of the Greater Comitiae.” Ibid.

Rimski su zakoni vidjeli niz revizija, a sve su ujedinjene u djelu koje danas nazivamo *Corpus Juris Civilis*. Alan Watson tako piše: *Prema mišljenju modernih akademika, jedan jurist, Hermogenianus, je bio aktivan u četvrtom stoljeću, ali inače niti jedan tekst Digestae ne može se pridodati nijednom juristu koji je živio nakon trećeg stoljeća...*³⁸

Justinijanovo djelo *Digesta seu Pandectae* u niz točaka definira Rimski zakon, ali i zakon općenito. Jurist Gaius tako piše: „*Sav naš zakon se odnosi na osobe, stvari ili akcije*³⁹”, on nadodaje da: „*Zaista, velika podjela u zakonu ... jest: svi ljudi su ili slobodni ili robovi.*⁴⁰”. Ovdje se postavlja pitanje – Ako su ljudi ili slobodni ili robovi, što im osigurava tu slobodu, odnosno kada i u kakvom stanju su slobodni?⁴¹* Ključ definiranja slobode jest u onome što su rimski juristi sagledavali kroz termine *sui juris* i *alieni juris*. „*Postoji još jedna podjela u zakonu osoba: neke osobe su sui juris, druge su unutar jurisdikcije nekog drugog. Sagledajmo onda, tko je subjekt u tuđoj jurisdikciji (alieni juris). Ako odredimo tko su ove osobe znati ćemo tko su sui juris. Stoga sagledajmo tko od ovih osoba je u moći drugoga.*⁴²” Termin u moći, latinski *in potestas*, označavao je pravni odnos unutar obitelji no rimski juristi i moralisti su proširili značenje tog pojma. Quentin Skinner u svojem djelu *Liberty before Liberalism* donosi paradoks *slobodnog roba* u vidu Plautovog lika Tranija iz djela *Mostellaria*. Tranio je rob čiji je gospodar često odsutan, stoga se Tranio može hvaliti da je zapravo slobodan⁴³. No, za Rimljane, poanta bivanja u moći drugoga jest u bivanju u mogućnosti da nas netko u netkom trenutku ozlijedi. Rimljani taj termin nazivaju *obnoxius*, a njegov doslovan prijevod bio bi iščekivati ozljedu. Biti *in potestas* nekoga za Rimljane ne znači

³⁸ “*In the opinion of some modern scholars, on jurist, Hermogenianus, was active in the fourth century, but otherwise no Digest text is attributable to any jurist who lived after the third century...*” Watson, Alan. *The Evolution of Western Private Law*. The Johns Hopkins University Press, 2000. 3.

³⁹ “*All our law concerns [either] persons or things or actions.*” Watson, Alan. *The Digest of Justinian, Vol. 1*. University of Pennsylvania Press, 1998. 15.

⁴⁰ “*Certainly, the great divide in the law of persons is this: all men are either free men or slaves.*” Ibid. 15.

⁴¹ Za razliku od poimanja slobode kod Hobbesa u kojoj je ona fizičko stanje mogućnosti, u republikanskoj teoriji, sloboda je određena odnosom pojedinca prema drugima, odnosno drugih prema pojedincu. Jednako tako Hegelijanska linija kreira i psihološku ideju slobode, a koja se dalje nastavlja i u marksizmu. Valja napomenuti i činjenicu da i pozitivistički pristup slobodi, kakav primjerice nalazimo kod Aristotela (*zoon politikon*) nije jednak ovome jer je za takvo shvaćanje nužno ostvariti vlastiti potencijal da bi uistinu bili slobodni.

⁴² “*There follows another division within the law of persons: some persons are sui juris, others are within the jurisdiction of someone else. Let us, therefore, see who are subject to another's jurisdiction (alieni juris). If we ascertain who these persons are, then at the same time we know who are sui juris. So let us take a view of those who are in another person's potestas.*” Ibid. 17.

⁴³ Skinner, Quentin. *Liberty Before Liberalism*. Cambridge University Press, 1998. 39-41.

samo imati nekoga nadređenog, već je to konstantno stanje iščekivanja nekog zla koje im se može dogoditi⁴⁴.

Skinner ističe da ako neki rob i može, u nekim ili u svim segmentima svojeg djelovanja djelovati voljno, on je i dalje u moći (*in potestas*) svoga gospodara. Nadalje, on proširuje pojam *obnoxius* kroz radove rimskih moralista i povjesničara. U njihovome radu vidljivo je da se taj termin koristi puno šire, čak i do toga da ga izjednačuju s pojmom roba⁴⁵. Salustije tako piše „*otkako je naša republika potpala po kontrolu malog broja moćnih ljudi, mi ostali smo postali obnoxii koji žive u pokornošću prema njima.*”⁴⁶ Slično njemu Seneka u *De Beneficiis* definira ropstvo kao stanje u kojima osobe su „*obnoxii, na milosti njihovih gospodara, kojima su pripisane.*”⁴⁷ Slične stavove dijeli i Tacit.

Ovi autori daju nam, gotovo u jedan glas, definiciju slobode, a ta jest: mogućnost slobodnog djelovanja kao i sloboda od tuđe volje. No ono što ova trojica nisu donijela jest sustav kako održati slobodu i kako se gubi sloboda. Stoga pogledajmo nakratko rad Tit Livija, svjedok pada Rimske republike koji je o tome napisao knjigu *Ab Urbe Condita*.

Za Tit Livija mehanizam pada u ropstvo jednak je onome u kojem slobodne države izgube vlastitu slobodu. Nadalje, ističe da su narodi^{48*} koji žive bez slobode u moći drugih naroda ili država⁴⁹.

Povijest nas uči da Rimljani nisu spasili vlastitu slobodu no njihove ideje su ipak ostale zapisane i prenošene. Corpus Juris Civilis, odnosno kodificirano rimsko pravo, je bilo iznimno

⁴⁴ Ibid. 40-41.

⁴⁵ Ibid. 41-42.

⁴⁶ “*ever since our republic submitted to the jurisdiction and control of a few powerful persons, the rest of us have been obnoxii, living in subservience to them.*” Ibid. 43.

⁴⁷ “*Seneca in his De Beneficiis similarly defines slavery as that condition in which the bodies of persons ‘are obnoxia, at the mercy of their masters, to whom they are ascribed.’*” Ibid. 43.

⁴⁸ Termin narod nesmiemo koristiti u modernom smislu nacije ili nacije/države, već u smislu zajednice ili engleskog termina *people* koji označava skupinu ljudi sa zajedničkim značajkama (primjerice pripadnost istoj državi), ali bez snažnih zajedničkih etničkih sličnosti kakve možemo vidjeti u Njemačkom konceptu *kulturnation/sprachenation*.

⁴⁹ Ibid. 45-46.

popularno djelo u srednjem vijeku.⁵⁰ Justinijan je također i zauzeo područja Ilirika⁵¹ na kojima je zasigurno njegova kodifikacija bila zakon. Njegov pokušaj obnove Carstva omogućio je i stvaranje raznih tema, u kojima su i Venecija i Dubrovnik ojačali, a time i pridonijeli obnovi republikanizma.

Zašto nam je ovo sve bitno? Bitno nam je jer ovakvo shvaćanje slobode je ključno za razumijevanje ideje republike od antike do danas, a pogotovo u onom periodu obnove antičkih vrijednosti kada nastaje Dubrovačka Republika. Ovakvo shvaćanje pojma slobode u republikanskom sustavu vodi upravo cijelu politiku, a politika vodi društvo⁵², te ukoliko razumijemo ovakvo shvaćanje slobode, onda nam je puno lakše razumijeti razloge i načine na koje su Dubrovčani vodili i svoju komunalnu politiku, ali i vanjsku politiku posebice u interakcijama sa silama koje su svoj utjecaj imale na području Jadrana.

⁵⁰ “*Drugi veliki spomenik Justinijanova vremena bila je kodifikacija rimskoga prava koja je ostvarena u zbirci kasnije nazvanoj Corpus Iuris Civilis. Rimsko pravo pisano je stoljećima, a pravna se norma stvarala na temelju tisuća vrlo različitih dokumenata – odluka Senata, carske administracije i raznih drugih tekstova... Kodifikacija prava u doba Justinijana bila je od iznimne važnosti tijekom srednjeg vijeka i u ranom novom vijeku; njezin utjecaj nadmašivala je jedino Biblija. Bio je to sažetak pravne znanosti koju je iznijela pravnički najsavršenija kultura staroga vijeka.*” Goldstein, Ivo, Borislav Grgin. *Europa I Sredozemlje u srednjem vijeku*. 92.

⁵¹ Ibid. 58-59.

⁵² Argumentacija o politici kao vrhovnoj znanosti, a time i najbitnijem elementu društva, je možda ponajbolje objašnjena u prvom poglavlju, prve knjige Aristotelove Nikomahove etike.

2.2 Renesansna obnova republikanizma

Srednji vijek nije vidio razvoj republikanizma, koji je pomalo potpao u zaborav s jedinom prisutnošću u komunalnim uređenjima gradova koji su nastavili svoje postojanje iz Antike poput Zadra i Trogira, ali i poput gradova koji su nastali iz prijašnjih poput Splita i Dubrovnika koji su nastali iz Salone i Epidaurusa. Upravo statuti Splita i Dubrovnika referiraju se na onaj rimski sustav i republikanizam, a u mnogočemu kopiraju venecijanski, no oni također nastaju dosta kasnije u Srednjem vijeku. Ipak njihovo djelovanje ne smije proći nezapamćeno jer se u velikom dijelu statuta ističe ona republikanska težnja za sprječavanjem korupcije, što je posebno vidljivo u splitskom statutu u odredbama koje određuju odabir kneza i kapetana Splita.

Pad Bizanta i njegovo slabljenje dovelo je i do prodora intelektualaca sa Istoka, kao i do ponovnog otkrića određenih tekstova na Zapadu, poglavito na Apeninskom poluotoku na kojemu je postojao niz gradova-država.

Renesansna obnova republikanizma dovela je i do velikoga upliva Aristotelovske misli. Za tu obnovu je uvelike uvjetovalo što je Aristotel zagovarao filozofiju *polis*a, uređenja koje je u svojim elementima bilo slično društvenom uređenju onih srednjovjekovnih gradova-država, odnosno komuna. Jasno je da su gradski oci i intelektualci toga vremena vidjeli te sličnosti između njihovih i grčkih gradova. Možda bi najočitiji primjer bio Nikola Vitov Gučetić i njegovo djelo *O ustroju država*. Ipak glavnu obnovu napravio je *Niccolo Machiavelli* nizom svojih radova uvelike baziranih na onom antičkom republikanizmu.

Machiavellijevi *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* djelo je u kojemu on raspravlja upravo o uređenju države na temelju *Ab Urbe Condita* Tita Livija, ali i u kojem je on ponavljao i Sallustijeve stavove. Na početku druge knjige *Discorsa* Machiavelli ističe: „*nije potraga za individualnim dobrom, već za zajedničkim dobrom što čini gradove velikim, a van sumnje je da je zajedničko dobro ikad razmotreno osim u republikama.*”⁵³ Na sličan način pisao je i James Harrington⁵⁴. Machiavelli i Harrington često govore isto o istim temama, s jedinom distinkcijom da

⁵³ Skinner, Quentin. *Liberty Before Liberalism*. Cambridge University Press, 1998. 62.

⁵⁴ Harrington ističe da mu je Machiavelli uzor i izvor. Također iako u klasičnom shvaćanju renesansnog razdoblja Harrington ne bi spadao u taj period, moramo razumijeti da Engleska renesansa ipak počinje dosta kasnije, a za političku filozofiju traje i kroz Engleski građanski rat, za vrijeme kojeg najveći dio političko-filozofskih spisa u Engleskoj nastaje.

u trenutku Harringtonovih pisanja Cromwell zauzima vlast u Engleskoj i kratkotrajni pokušaj uspostave Republike propada⁵⁵. Niz autora poput Harringtona, Miliona i Nedhama ističe da je republikanski ustroj najbolji za osiguravanje slobode pojedinaca, odnosno građana⁵⁶. Skinner ističe da teza „na kojoj neo-rimski^{57*} autori inzistiraju jest ta da nikada nije nužno patiti bilo ovakvu vrstu prisile (apsolutnu vlast monarha op.a) da bi se izgubila sloboda.⁵⁸” Skinner dodaje da bilo kakvo potpadanje u ovisnost ili političku podređenost monarhu znači gubitak vlastite slobode, odnosno život u bilo kakvoj vrsti države koja koristi ovlasti van zakona, otvoreno ili poskrivečki, označava gubitak slobode⁵⁹.

Republikanci u Engleskoj također su se izravno sukobili s liberalnim idejama, posebice onoj rojalističkoj koja tvrdi da sloboda počinje gdje zakoni prestaju⁶⁰. More i Harrington razvijaju i parlamentarizam kakav će biti uspostavljen u Velikoj Britaniji, a održat će se sve do danas⁶¹.

⁵⁵ Ibid. 64.-65.

⁵⁶ Ibid. 66-67.

⁵⁷ Neo-rimski ili *neo-roman* je termin koji Quentin Skinner koristi da bi opisao republikance koji izričito koriste antičku pravnu tradiciju za izgradnju svoje teorije.

⁵⁸ “*The thesis on which the neo-roman writers chiefly insist, however, is that it is never necessary to suffer this kind of overt coercion in order to forfeit your civil liberty.*” Ibid. 69.

⁵⁹ Ibid. 69-70.

⁶⁰ Ibid. 5.

⁶¹ Ibid. 31-36.

2.3 Građanski humanizam i republikanizam

U proteklom poglavlju smo napravili kraći pregled obnove republikanizma izbjegavajući pritom detaljnije sagledati Machiavellijev prinos toj temi. Razlog je jednostavan, Machiavelli bi bolje pripadao ideji građanskog humanizma. Građanski humanizam, originalno *Bürgerhumanismus*, kao termin nastao je 1925. kada ga je kreirao njemački povjesničar Hans Baron, a označavao bi skupinu mislioca koji su djelovali u talijanskim gradovima u razdoblju talijanske renesanse, a bavili su se javnim dobrom. Ono što ih razlikuje od klasičnih republikanaca poput Harringtona ili onih kasnijih poput Hamiltona jest činjenica da se republikanci više bave institucijama republike, dok glavna teza građanskih humanista jest javno djelovanje naroda⁶².

Dok klasični republikanci pokušavaju uspostaviti snažne institucije kao mehanizam zaštite građana, građanski humanisti promoviraju republikanske ideale kao odgovor na krhkost republike i zagovaraju aktivno javno djelovanje kao borbu protiv korupcije⁶³.

Baronova teza⁶⁴ za ovakvo utemeljena je na sukobu Firence i Milana u ranom petnaestom stoljeću. On ističe Leonarda Brunija i Niccola Machiavellija kao dvojicu glavnih teoretičara Aristotela i Cicerona⁶⁵. Machiavellija, Baron u samome početku ističe sumnje u njegove republikanske ideale zbog njegova najpoznatije djela, *Il Principe*, koje stvara jednu mrlju na njegovom radu. Baronov zaključak oko te dileme bio je u činjenici da Machiavelli *Vladara* kreira prije nego svoje *Discorse* te da Vladao predstavlja raniju fazu njegova rada⁶⁶.

Jedan od bitnih elemenata građanskog humanizma jest shvaćanje pojma građanin koji je bitno različit u srednjem vijeku i ranom novom vijeku, odnosno, u renesansi. John Greville Agard

⁶² Nederman, Cary, "Civic Humanism", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.)

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Baronova teza označava spajanje apolitičnog i političkog dijela javnog života renesansne Firence koje će dovesti i do razvijanja robusnih političkih teorija i sustava, poput onog republikanskog koji se razvija u Firenzi počevši od Leonarda Brunija, pa sve do Niccola Machiavellija. Kako to Cary Nederman u članku *Civic Humanism* piše: "Baron used the term civic humanism to describe the fusion of two distinct currents of Florentine thought: apolitical so-called "Petrarchan" humanism, on the one hand, and the Guelf tradition of patriotic resistance by the Florentine city-state to imperial domination, on the other." Ibid.

⁶⁵ Connel, William J. The republican idea. *Renaissance civic humanism; Reappraisals and Reflections*. Cambridge University Press, 2000. 15-17.

⁶⁶ Ibid. 17-18.

Pocock piše: „Može se tvrditi da je ideal građanina impliciran u potpunosti drugačijom konceptualizacijom modusa političkog znanja i akcija od one implicitne skolastičko-običajne mreže.⁶⁷” Primjer srednjovjekovnog shvaćanja građanstva koje će potaknuti razvoj u republikansko shvaćanje Baron pokazuje kroz Akvinčev prikaz hebrejskih društava u djelu *De Regimine Principum*, koji prolaze sličan proces nakon vladavine sudaca⁶⁸. Akvinčeva usporedba sa hebrejskim društvom identificira probleme koji nastaju kada aristokratska vlast, u trenutku kada ne postoji ugroza na njihovu vlast, ignorira zajedničko dobro, već preferira ono što je dobro za njih⁶⁹.

Lovro Kunčević u svojem djelu *Mit o Dubrovniku; diskursi o identitetu renesansnog grada* ističe da jedna od razlika između aristokracije i običnog puka jest ta da je aristokracija uspjela sebe povezati ili konstruirati vezu sa utemeljiteljima grada⁷⁰. Ovisno o uređenjima gradova, odnosno otvorenosti institucija gradova, poput vijeća, talijanski gradovi su na jednak način stvarali svoje shvaćanje građanstva.

Firentinsko kreiranje građanskog humanizma definitivno proizlazi iz njihove politike, ali upitno je pravo stanje Firence. Ako je vjerovati autorima poput Leonarda Brunija koji Firencu

⁶⁷ ”J. G. A. Pocock finds a similar disjunction between medieval and Renaissance thought with regard to the concept of the citizen. ‘It can be argued,’ he writes, ‘that the ideal of the citizen implied a totally different conceptualization of the modes of political knowledge and action from that implicit in the scholastic-customary framework.’” Blythe, James M. Civic humanism and medieval political thought. *Renaissance civic humanism; Reappraisals and Reflections*. Cambridge University Press, 2000. 32.

⁶⁸ “... When they were worn out by the continual dissensions which escalated into civil wars - during which liberty, for which they were very zealous, was ripped from their hands - they came under the power of the emperors. From the beginning the emperors were unwilling to be called kings, because this title was odious to the Romans. Some of them procured the common good faithfully, as is the true royal custom, and through their zeal the Roman Republic was increased and preserved. But most of them were tyrants to their subjects yet idle and feeble toward their enemies, and these led the Roman Republic to naught. There was a similar process among the Hebrew people. First, while the judges governed them, their enemies ravaged them on all sides. For they did ‘what was good in their own eyes.’ But when kings had been divinely given to them at their own insistence, they fell away from the cult of the one God because of the kings’ evil and were finally led into captivity.” Ibid. 37-39.

⁶⁹ Ibid. 39.

⁷⁰ “Stoga je u renesansnom Dubrovniku porijeklo bilo od presudnog značenja. Ono je stvaralo neprijelaznu granicu između elite i njenih podanika, koji su se s vremenom sve manje razlikovali u drugim stvarima poput obrazovanja, bogatstva ili načina života. Zato ne čudi da je mitsko porijeklo plemstva počelo služiti da se stvori simbolička distanca između vladara Grada i njihovih podanika, a time opravda izrazito hijerarhijski društveni poredak.” Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku; Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik 2015. 51-60. Sličan proces se događao u drugim gradovima u Sredozemlju, kako na Jadranu tako i u Italiji. Hans Baron opisuje sličnu situaciju kad je u pitanju grad Firenza. Današnja Firenzu je osnovao Cezar, no na tom području je ranije postojao etruščanski grad Fiesole, koji su Rimljani uništili te naknadno podigli svoju koloniju. “‘how would have Caesar had time for the founding the most famous cities during the pernicious conspiracy [of Catalina] while he was himself under the imputation of having taken part in it’ ... ‘... why would Romans have needed so much time to take the city of Fiesole’ ... ‘Further, how could the Florentines be among Caesar’s allies when Florence was only just beginning to exist?’ ... ‘Thus who founded the Florence is unknown to me.; It might be that Pliny is correct in his indication of Fiesole as the origin of Florence; ‘but when, how, by whome [the foundation took place], I confess I know not.’” Baron, Hans. *Crisis of the Early Italian Renaissance*. Princeton University Press, 1955. 49-52.

opisuje kao svojevrsan raj na zemlji, onda možemo zaključiti da je ona bila izričito demokratskog karaktera, no povijest nas uči da to i nije bilo tako. Dovoljan nam je primjer obitelj Medici⁷¹ i sukobi koji su doveli do njihove vlasti i kontrole.

Upravo ti unutarnji sukobi urodit će pojmom *vita activa* kao poticajem za aktivnim djelovanjem političkog tijela. Machiavelli nadalje ističe dva načina življenja *vivere libero* i *vivere sicuro*. Razlika između ta dva načina života jest u tome da je za održati *vivere libero* potrebno konstantno biti aktivan – živjeti *vita activa*, a za *vivere sicuro* potrebno je prepustiti se vjerovanju da će zakoni osigurati njihovu slobodu⁷². Machiavelli tvrdi da upravo *vivere sicuro* dovodi do razoružavanja naroda, a time, ako uzmemo i one ideale koje su Rimljani iskazali, dolazi i do pada u ropstvo odnosno do gubitka slobode.

U Machiavellijevom filozofskom sustavu kraljevina Francuska je primjer sustava u kojem postoji manjak slobode. Prema Machiavelliju “*ljudi žive sigurno ni iz jednog razloga već zbog toga što su njihovi kraljevi obvezani beskonačnim zakonima u kojima je sigurnost njihovih podanika obuhvaćena.*”⁷³ Takvo poimanje slobode i načina življenja, nužno vodi do zaključka da je apsolutno nemoguće živjeti slobodan i siguran u isto vrijeme.

Machiavelli razliku između koncepata slobodnog življenja, odnosno *vivere libero*, i sigurnog življenja, odnosno *vivere sicuro*, kroz primjere Firenze i francuskog kraljevstva, kasnije prebacuje na primjer Rima i na same Rimljane. Machiavelli će tvrditi da građani Rima nisu mogli živjeti slobodno samo zbog prava da prosvjeduju i blokiraju razne zakone već zbog toga što su: “*bili u stanju razaznati zajedničko dobro, onda kada im je ono bilo prikazano.*”⁷⁴ Machiavellijeva poanta jest da će građani tražiti ono što je dobro za zajednicu, to jest grad, a ne za pojedinca, da im je

⁷¹ Najemy, John M. Civic humanism and Florentine politics. *Renaissance civic humanism; Reappraisals and Reflections*. Cambridge University Press, 2000. 75.-81.

⁷² Nederman, Cary, "Niccolò Machiavelli", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.)

⁷³ “...the people live securely (*vivere sicuro*) for no other reason than that its kings are bound to infinite laws in which the security of all their people is comprehended.” *Ibid.*

⁷⁴ “Near the beginning of the first Discourses, he notes that some may object to the extensive freedom enjoyed by the Roman people to assemble, to protest, and to veto laws and policies. But he responds that the Romans were able to maintain liberty and order because of the people's ability to discern the common good when it was shown to them. At times when ordinary Roman citizens wrongly supposed that a law or institution was designed to oppress them, they could be persuaded that their beliefs are mistaken ... [through] the remedy of assemblies, in which some man of influence gets up and makes a speech showing them how they are deceiving themselves. And as Tully says, the people, although they may be ignorant, can grasp the truth, and yield easily when told what is true by a trustworthy man” *Ibid.*

njihova slobodna bitnja od apsolutne sigurnosti, koju bi im mogao obećati neki kralj za cijenu gubitka mogućnosti da donose vlastite odluke i vlastite zakone.

Za Machiavellija republikanski sustav nužno leži na sukobu, ali taj sukob nije nužno nasilan, on postoji kao produkt klasične retorike. Sukob je talijanskim srednjovjekovnim retoričarima subjekt umjetnosti življenja⁷⁵. Taj sukob je konduktivan razvoju javne retorike i govora, te kroz njega dolazi do kompromisa koji će favorizirati zajedničko dobro zajednice⁷⁶.

⁷⁵ "...late medieval Italian practitioners and theorists of rhetoric, who emphasized that the subject matter of the art was *lite* (conflict)." Ibid.

⁷⁶ "The apparent "tumult" induced by the uncertain liberty of public discussion eventually renders more likely a decision conducive to the common good than does the closed conversation of the royal court." "Trebamo shvatiti da je sukob produkt različitih mišljenja koja su produkt različitih gledišta, ali, i na kraju dana, slobodne volje svakog pojedinca. Ibid.

2.4 Republikanizam kroz rad dubrovačkih autora

Dubrovački su autori zasigurno znali i čitali Machiavellija. Primjerice Nikola Vitov Gučetić je, iako nije ga naveo u svojem djelu *O ustroju država*, zasigurno čitao Machiavellija, ako ne direktno onda preko Jeana Bodina, a o Machiavelliju su pisali razni dubrovački autori⁷⁷. Iznimno je važna činjenica jest da su Dubrovčani živjeli Machiavellijevu *vita activa*, čemu pridodaju razne situacije u kojima su djelovali, a o čemu ćemo diskutirati kasnije.

Republikanizam koji nalazimo u radovima dubrovačkih filozofa i državnika nije originalna ideja, on je zasigurno mješavina političko-povijesnog iskustva i filozofije. Marinko Šišak tako navodi da termin *res publica* u Dubrovniku nalazimo 1385. u odluci o izuzeću Vlaga de Sorgo od svih tereta, a nakon toga idući put se nalazi u odredbi o načinu glasovanja iz 1388⁷⁸.

Jedan od ranih republikanaca koji su djelovali u Dubrovniku, Filip de Diversis, piše o ustroju društva: „*Ako se, dakle, uzme u obzir jednakost glasova, izmjena vladajućih i podređenih i obratno, postavljanje više izvršitelja službi i vladanje ograničeno zakonima, može se zaključiti i najuvjerenije tvrditi da dubrovačko uređenje sadrži sve sastavnice ustroja politeje (politici principatus)*”⁷⁹ Šišak nadalje dodaje i Diversisovu definiciju politeje: „*Ako pak vladaju brojni vrli ljudi, to se općenito naziva politeja. Politeja je vlast onih koji su po prirodi slobodni i gotovo jednaki, gdje se, zbog njihove jednakosti, izmjenjuju vladajući i podanici, i više se njih bira da upravljaju pojedinim i različitim službama, pri čemu im je moć ograničena gradskim zakonima i statutima. ... ako vlada sve mnoštvo puka, radi se o demokraciji.*”⁸⁰ Vidljivo je iz ovih de Diversisovih citata da je u njegovim pisanjima izričit utjecaj Aristotela. Poput Aristotelove rasprave u četvrtoj knjizi Politike Diversis ističe da se državno uređenje određeno zakonima zove politeja⁸¹. Ovaj utjecaj Aristotelove misli prikaz je utjecaja dviju misli, one grčke i one rimske. Iznimno važan detalj koji ovdje nalazimo jest nužnost izmjene i ograničavanja vlasti „vladara”.

⁷⁷ Gučetić, Nikola Vitov. *O ustroju država*. Golden Marketing, Zagreb 2000. 23-25.

⁷⁸ Šišak, Marinko. Republikanski etos Dubrovačke Republike: odgojne teorije i praksa. Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011. 47.

⁷⁹ Ibid. 47-48.

⁸⁰ Ibid. 48.

⁸¹ “*There is, however, a fifth form, which is called by the generic name common to all the forms – for people call it a ‘constitutional government’ or polity...*” Aristotle. *Politics*. Oxford University Press, 1995. 149-153.

Dubrovčani su dio svojega uređenja, a tako i republikanske ideologije uzimali i od Mlečana, Nikola Gučetić tako piše: „... *Mletačka Republika, kao i naša koja je po svojoj zamisli ovu htjela oponašati, s tom vrstom vladavine dužega su vijeka od država Rimljana, Firentinaca...*”⁸² Iznimno bitniji je onaj naredni Gučetićeve citat u kojem on daje određenje republike: „*Za republiku naš Filozof*⁸³ *kaže da je sastavljena od vladavine malobrojnih i mnogobrojnih i da je njihova mješavina. Kažem mnogobrojnih jer, kao što ste shvatili, vladavina naroda je doista vladavina slobode, te svi iz naroda jednako sudjeluju u vlasti. Zbog toga se slobodni gradovi obično nazivaju republikama. Kažem da je čini [vladavina] malobrojnih stoga što se pretpostavlja da su takvi odlični i savršeni, budući da su plemenitost i čudoredne kreposti popraćene i bogatstvom, sredstvom zahvaljujući čijim pogodnostima ljudi, ako to žele, lako postaju učenima i kreposnima. Siromašni su, naprotiv, prisiljeni ponajprije težiti za onim što nas održava na životu. Tako je politički poredak zvan republika vladavina naroda utoliko što poštuje slobodu, a [vladavina] malobrojnih utoliko što je bogatstvo sredstvo kojim čovjek postaje plemenit i krepostan.*”⁸⁴ Evidentno je da je Gučetić smatrao republikanski sustav osnovom za moralno poboljšanje osobe. Kreposno postojanje i ponašanje u republikanskom sustavu iznimno je bitno, jer ono, ako ne želimo konstantno paziti na moguće i nemoguće pokušaje korumpiranja i degradacije sustava, omogućava održavanje slobode. Gučetić nije bio naivan, njemu je bilo jasno da ograničavanje trajanja vladavine može bolje osigurati slobodu građana, tako on citira Francesca Patrizia⁸⁵: „*Trajanje vladavine mora biti unaprijed određeno; naime, doživotna je vlast mrska u slobodnom društvu, a izvrsnom građaninu od koristi je pokoravati se kako bi naučio vladati, te dok vlada, najbolje je da se spominje kako će se nedugo pokoravati. Ova će odredba jamčiti lakše vladanje onome koji se neće smatrati kraljem ili silnikom, već privremenim dužnosnikom po javnoj zaslugi.*”⁸⁶ Nadalje Gučetiću je važna i jednakost⁸⁷: „*Nema za države pogibeljnije kuge od građanske bune na štetu kako dobrih tako i zlih, a glavni joj je*

⁸² Šišak, Marinko. Republikanski etos Dubrovačke Republike: odgojne teorije i praksa. Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011. 70.

⁸³ Pod pojmom *Filozof*, Gučetić misli na Aristotela.

⁸⁴ Ibid. 70.

⁸⁵ Francesco Patrizi kojega Gučetić spominje nije Franjo Petrić sa Cresa, već Francisco Patrizi da Siena, talijanski biskup koji je živio u XV. stoljeću. Znamo da se radi o Patriziju jer, kako Marinko Šišak u uvodnoj studiji Gučetićeog djela *O ustroju država* kaže: „... posebnu pažnju u njegovoj lektiri zaslužuje poznati talijanski autor *Francisco Patrizi iz Siene, gaetanski biskup. Ovaj je autorutjecao na našeg Gučetića više nego mnogi drugi koje je navodio. ... Najvećim dijelom od njega Gučetić je preuzeo glavne termine i temeljne odrednice filozofije.*” Gučetić, Nikola Vitov. *O ustroju država*. Golden Marketing, Zagreb 2000. 27.

⁸⁶ Ibid. 138-139.

⁸⁷ Pojam jednakosti danas i tada zasigurno nije jednak, ali bi u ono vrijeme sigurno označavao mogućnost društvenog napredovanja jednakim tempom za sve uključene u to društvo. Dok bi danas jednakost označavala egalitarnu poziciju svih članova društva, odnosno nedostatak ikakve staleške odrednice.

razlog nejednakost, koja bi se bjelodano pokazala u onim državama gdje bi službe u poglavarstvima bile doživotne.⁸⁸” Način osiguravanja jednakost za Gučetića jest u ograničavanju mandata, a time i mogućnost bogaćenja samo jedne skupine ljudi u tom društvu. Gučetić je iznimno interesantan jer se zalaže za izbornost vlasti, a ne za (nasljedovanje) nasljeđivanje kakvo je postojalo u Republici u to vrijeme⁸⁹. Nadalje, Gučetić se zalaže i za određenje kakvo bi danas zvali *deliberativnom demokracijom*: „U vladavini naroda svim građanima priliči vijećati o svemu, jer su im jednake slobode. No morate primijetiti da glede toga prvo treba uzeti u obzir da ipak nisu svi u svim slučajevima ravnopravni, premda je točno da su u vladavini naroda svi podjednako vijećnici. ... No kod donošenja zakona ili odluka o ratu i miru i o imenovanju poglavarstava, sve vrste građana sudjeluju u vijećanju, osim što su poglavarstva ta na koja se prenose odluke ili pravorijek naroda.⁹⁰”

Jedan kasniji autor, Tomo Basiljević, koji je živio i djelovao pred sam kraj Republike, također se zalaže za izbornost, a ne za nasljeđivanje funkcija i prava. Zalagao se i za emancipaciju suverenih prava, kako Šišak kaže: „...Basiljević se zalagao da cijelom narodu pripadnu suverena prava jer su to njegova prirodna i netastariva prava, u dubrovačkom društvu, unatoč tome što ostaje aristokratska vlast potrebna je civilna, politička i gospodarska jednakost ljudi; on se zalagao za izbornu, a ne nasljednu aristokraciju, a tražio je da državne organe kao i ranije potvrđuje narod.⁹¹” Nadalje, Basiljević će uvesti i pojam federalizma u rasprave u republikanizmu, odnosno o reformaciji Republike, u njegovom rukopisu *Plan de reforme de la Republique Raguse*. Taj rukopis je najvjerojatnije nastao 1804. godine kao kombinacija njegovih predavanja⁹², te od tog rukopisa, dalje nije bilo ništa jer je on preminuo dvije godine kasnije⁹³.

⁸⁸ Ibid. 139.

⁸⁹ Razlog ovome jest, kako Gučetić navodi, da savršen čovjek, a time i savšen vladar ne postoji, uz to Gučetić navodi i da vladavina malobrojnih se često pretvori u “*samosilničku vladavinu jednog samog*.” Stoga, bi, za Gučetića bilo “*mnogo bolje imati vladara po izbornom nego po nasljednom [pravu], jer oni koje se bira najbolji su među dobrima, ...*” Ibid. 228-229.

⁹⁰ Ibid. 73.

⁹¹ Ibid. 75-76.

⁹² Basiljević je za cilj imao kreirati idealnu Ilirsku Repubku koja bi funkcionirala na federalnom modelu, prostirala se na području današnje Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, a središte bi imala upravo u Dubrovniku. Muljačić, Željko. *Tomo Basiljević-Bassegli*. SANU Beograd 1958. 9-10.; Shek Brnadić, T. Tomo Bassegli: Patriotic musings. *Late Enlightenment-Emergence of the Modern 'National Idea' Volume One (Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe)*. CEU Press, Budimpešta 2006. 316.; Kunčević, Lovro. Civic and ethnic discourses of identity in a city state: The case of Renaissance Ragusa. *Whose Love of which Country? Composite states, national histories and patriotic discourses in Early Modern East Central Europe*. Brill, 2010. 171.

⁹³ Muljačić, Željko. *Tomo Basiljević-Bassegli*. SANU Beograd, 1958. 60-61.

Posljednji dubrovački republikanac, *Ivo Natali*, svoju je ostavštinu ostavio samo u rukopisu naziva „*Storia di Ragusa*” i u svojim kasnijim radovima. Natali kroz *Storia di Ragusa* pokušava rekonstruirati dubrovačku republikansku prošlost, ali u svojem daljnjem radu, kako na Bečkom Kongresu, tako i u svojim spisima oslanja se na pravo u cilju obnove Republike⁹⁴. Valja pak napomenuti da Natali nije bio uspješan u održavanju Republike tokom Napoleonskih ratova. Unatoč tome, Josip Vrandečić o Natalijevoj raspravi o despotizmu, koju ovaj nikada nije objavio piše: „*Natali bi stoga mogao biti uvršten među posljednje teoretičare, ali ne i ideologe despotizma. U vrijeme kada Robespierre govori o 'despotizmu slobode', Tocqueville 'despotizmu većine nad manjinom', a Marx i Hegel o despotizmu 'barbarskog' Istoka, Natalijeva se kritika psihologije despotskog vlada čini anakronom, ali i univerzalno primjenjivom. Njegova je teorija sveltlača na prvi pogled Montesquieuova, ali dok Montesquieu polazi sa stajališta potlačenih, Natali proučava vladarevu psihologiju.*”⁹⁵ Vrandečić ističe da Natali odmiče od Aristotela te za njega on nema opravdanja⁹⁶. Vrandečić piše: „*Natali je potpuno napustio ... humanistički princip. Premda je Natali sveltlač poistovjetio s osvajačem, po njemu nema 'legitimnog despotizma' niti opravdanog pokoravanja 'barbara'.*”⁹⁷ Slične stavove Natali ističe i u pismu koje je poslao svojoj sestri 1815. godine: „*Ako se promatraju stara prava, naša sloboda traje već 13. stoljeća. Ako se osvrnemo na napore uložene da se ona spasi od francuskog jarma, Dubrovčani su učinili gotovo sve; ako se želimo ravnati prema obećanjima koja je Njegovo Veličanstvo dalo cijeloj Europi, uvjeti su ispunjeni; stoga koji je mogući izgovor da se prisvajaju naša dobra, da se ugnjetavaju naša prava?*”⁹⁸

Vrandečić dalje ističe da je Natali najbliži racionalizmu Lockeja, a da su njegove glavne pretpostavke zloupotreba političkog talenta, novca i vojske⁹⁹. Natalijev republikanski osvrt na despotizam iznimno podsjeća na poruku *Farwell Addressa Georgea Washingtona*, o čemu ću

⁹⁴ Vrandečić, Josip. Rukopis Iva Natalija O Načinu na koji bi se mogao spriječiti krajnji despotizam. *Anali Dubrovnika* 40, 2002. 228.

⁹⁵ Ibid. 232-233.

⁹⁶ Ibid. 233,

⁹⁷ Ibid. 234.

⁹⁸ Ćosić, Stjepan. Dubrovačka Republika kao žrtva Bečkog kongresa. *Bečki Kongres 1815-2015*. Filozofski fakultet u Splitu, 2015. 77.

⁹⁹ Vrandečić, Josip. Rukopis Iva Natalija O Načinu na koji bi se mogao spriječiti krajnji despotizam. *Anali Dubrovnika* 40, 2002. 234.

kasnije. Natali tako piše: „*Osvajač počinje uvijek s pustošenjem vlastite zemlje, prinoseći njenu maču i oduzimajući sve za potrebe vojske. Time on ne radi samo vlastita sela, nego i gradove, pokrajine i kraljevstva, bacajući u krv i vatru svakoga tko ne pogne glavu njegovu jarmu. ... Spomenuta je zlodjela ipak nemoguće počinuti bez stradanja vlastite zemlje. I doista se, upravo kod Livija ..., vidi kako je oko petstote godine postojanja Rima 297, odnosno 797 njegovih građana imalo glasačko pravo, dok je 45 godina kasnije broj glasača ograničen na samo 137, odnosno 108, dakle na manje od pola.*¹⁰⁰”

Natali je zasigurno znao i poznao i tada njegove suvremenike, odnosno pojedince koji su kroz svoje djelovanje ili radove promijenili svijet. Ipak on je živio u razdoblju Francuske i Američke revolucije, a prošao je i sam kroz borbe za ostanak Republike. No njegovo iskustvo je izričito dubrovačko. Natali je, kao i Basiljević, doveo republikansku teoriju u, tada suvremen, diskurs. Oni su modernizirali, i pokušali pogurati Republiku u devetnaesto stoljeće, koje ona neće doživjeti, a u tome su slični i Diversisu i Gučetiću koji su dali filozofski okvir dubrovačkom republikanizmu.

¹⁰⁰ Ibid. 235-237.

3. Pregled povijesti Dubrovnika

Dubrovnik spada u onu skupinu gradova na istočnoj obali Jadrana koji nisu nastali *ex nihilo*, već svoje podrijetlo duguje *Epidauru*. Epidaur je vjerojatno ilirskog podrijetla, a značenje bi mu bilo „iza šume” od riječi *epi*. Odnosno *iza i deuro* odnosno *drvo*¹⁰¹. Epidaur je poput Salone uništen početkom VII. stoljeća od strane Slavena¹⁰². Stanovnici Epidaure nakon razaranja grada naselili su se na kamenitom poluotoku u blizini¹⁰³. Valja napomenuti da Robin Harris navodi da arheološka iskapanja pokazuju da je na području današnjeg Dubrovnika postojala nekakva struktura, te je ta lokacija bila bitna i prije samog razaranja Epidaure¹⁰⁴. Vjerojatno je Bizant podigao utvrdu ili nekakav tip utvrđenog naselja, u petom, odnosno šestom stoljeću, upravo kada je zapadni dio Carstva spao samo na provinciju Dalmaciju, a Bizant bio u sukobu sa Ostrogotima, kao mjesto zaštite građana u slučaju napada¹⁰⁵.

Ragusa odnosno Dubrovnik, kako su ga Slaveni nazivali, vjerojatno je kao prijevod ilirskog Epidaur, bio dio bizantske Dalmacije, a kasnije i temata Dalmacije¹⁰⁶. Je li Dubrovnik u to vrijeme imao unutarnju upravu, nije u potpunosti jasno, ali 1023. na čelu Dubrovnika je bio *praesis*¹⁰⁷, dok je 1052. tu ulogu imao *prior*, kao i u ostalim Dalmatinskim gradovima¹⁰⁸. Harris ističe da je već u petom stoljeću zasigurno postojao biskup Epidaure, jer je jedan bio prisutan na sinodi u Saloni 530. godine¹⁰⁹.

¹⁰¹ Novak, Grga. Povijest Dubrovnika, I. dio, Prilog Analima Historijskog instituta u Dubrovniku, sv. X. – XI (1962-1963). Dubrovnik, 1966. 21.

¹⁰² Ovdje bi se valjalo, kako to Robin Harris navodi u svojoj knjizi Dubrovnik: A History, dalo upitati, je li možda stvarna priča ipak bila drugačija, jer su sličnosti sa Salonom i Splitom iznimne. Vrlo vjerojatno je priča o razaranju bila tipska priča koja se koristila za objašnjavanje događaja na najjednostavniji način. Konstantin Porfirogenet. *O upravljanju carstvom*. Dom i svijet, Zagreb 2003. 70-71.

¹⁰³ Grčki termin za taj otok je *Laas ili Laus* što bi se kroz glasovne promijene i vulgarni latinski izmijenilo u Ragusa. Ibid. 69-72.

¹⁰⁴ Harris, Robin. *Dubrovnik; A History*. Saqi Books, London, 2006. 39-41.

¹⁰⁵ Ibid. 40.

¹⁰⁶ Ibid. 43-50.

¹⁰⁷ Termin *praesis* je Latinski za “na čelu” ili “postavljen pred” kako se objašnjava Gerhard Radke u Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Supplementband VIII, Achaïos–Valerius. col. 598–614.

¹⁰⁸ Ibid. 41.

¹⁰⁹ Ibid. 42.

971. Godine Dubrovnik potpada po prvi put, pod kontrolu Mlečana, no do 1023. je ponovno bio dijelom Bizanta, da bi pod venecijansku kontrolu ponovno potpao 1125. i 1171. godine¹¹⁰. Nakon smrti cara Manuela Komnena 1180. i razvojem Raške u kasnim 1160-im. Dubrovnik dolazi u opasnost osvajanja od strane Stefana Nemanje. 1185. Nemanja napada i opsjeda grad, a Dubrovčani se za pomoć okreću Normanima i kralju Vilimu II, koji pomaže kreirati mir između Dubrovčana i Rašljana¹¹¹. Normani su štitili Dubrovnik i između 1186 i 1192. kada se Dubrovnik vraća pod kontrolu Bizanta¹¹².

Početak trinaestog stoljeća, Dubrovnik je poprimao naznake uspješne trgovačke zajednice koja je imala veze sa svojim susjedima, ali i sa udaljenim gradovima na Jadranu. Do sada su uživali, iako ne konstantnu, ali iznimno poželjnu zaštitu Bizanta, koji povodom Četvrtе križarske vojne nestaje. Tako su križari 1202. osvojili Zadar, a 1204. Konstantinopol, da bi 1205. Mlečani zauzeli Dubrovnik u povratku iz Konstantinopola¹¹³. Mlečani su Dubrovnikom vladali od 1205. do 1358. U tom periodu su kontrolirali širenje dubrovačke pomorske trgovine, te su Dubrovčani proširili svoju kopnenu trgovačku mrežu, tako osiguravajući buduće preživljavanje Dubrovnika¹¹⁴. U ovom periodu Dubrovčani su došli u sukob, ali i otvoreni rat sa srpskim knezom Stefanom Urošom 1252¹¹⁵. Rat je završen povlačenjem srpskog kralja nakon što su Dubrovčani na svoju stranu, osim Mletaka, pridobili i Bugare, ali i Hum. Uroš je nakon toga nastavio sukobe sa Dubrovnikom sve do svoje smrti kada ga je naslijedio sin Stefan Dragutin sa kojim su Dubrovčani imali puno bolje odnose¹¹⁶. Ovaj period je doveo i do teritorijalnog proširenja Dubrovnika na otoke Lastovo, Mljet i Korčulu oko godine 1240¹¹⁷.

¹¹⁰ Ibid. 56

¹¹¹ Ibid. 57.

¹¹² Ibid. 57.

¹¹³ Ibid. 66-67. Neminovno je da bi Venecija uzela kontrolu prvom prilikom, jer je Bizant konstantno slabio. Ovdje se veže priča o Damjanu Judi od kojeg su Mlečani preuzeli vlast.

¹¹⁴ Ibid. 68-72.

¹¹⁵ Ibid. 73.

¹¹⁶ Ibid. 74.

¹¹⁷ Ibid. 77.

Zadarskim mirom 18. veljače 1358. Venecija je predala svoj dalmatinski teritorij ugarskom kralju, te je tim činom Dubrovnik potpao pod Krunu svetog Stjepana¹¹⁸. Dubrovčani nisu dugo bili dijelom Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Dominantna sila u jugoistočnoj Europi već tada počinju biti Osmanlije. 1371. na Marici su Osmanlije pobijedile srpsku vojsku, te su srpski plemići počeli potpadati pod vlast Porte. U osamdesetim godinama, osmanske snage su počele prodirati sve dublje u teritorij srpskog princa Lazara, koji im je pružao otpor, a koji je slomljen 1389. godine u Kosovskoj bitci¹¹⁹. Pokušaji kralja Sigismunda da spriječi osmanske prodore put Europe su doživjeli poraz kod Nikopolja 1396., a Dubrovčani su već u lipnju te godine bili u komunikaciji sa Osmanlijama¹²⁰. Ipak katastrofalan poraz Mongola nad Osmanlijama kod Ankare u srpnju 1402, će usporiti njihovo napredovanje, a 1430. će Dubrovčani u Portu poslati prve službene diplomate, Petra Lukarevića i Đuru Gučetića, a u prosincu te godine, Dubrovčani će dobiti mogućnost slobodne trgovine kopnom i morem unutar Osmanskog carstva, a zauzvrat će morati plaćati samo poreze određene zakonom.¹²¹

Padom Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, povodom bitke na Mohačkom polju 29. kolovoza 1526., prekidaju se odnosi između Dubrovnika i Ugara, no Kruna, a s njom i kraljevstvo, kojeg je i Dubrovnik bio dijelom se nalazi između habsburškog vojvode Ferdinanda I, ali i osmanskog kandidata za prijestolje, Ivana Zapolje¹²². S obzirom da je Austrija bila preokupirana građanskim ratom sve do sredine šesnaestog stoljeća, a kasnije Dugim, ali i Tridesetogodišnjim ratom, Dubrovčani su održavali odnose sa Bečom, ali oni nisu u potpunosti razvijeni sve do kraja Velikog rata i Bečkog mira 1699.¹²³

U ovom periodu Dubrovčani su doživjeli i možda, do tada najveću opasnost po svoju egzistenciju kada je na Veliku srijedu 4. travnja 1667., nešto nakon osam sati ujutro, Dubrovnik

¹¹⁸ Ibid. 87. O ovom događaju, ali i statusu Dubrovnika unutar Krune svetog Stjepana pišem detaljnije u narednim poglavljima, točnije u poglavlju 4.2.1.

¹¹⁹ Ibid. 105-106.

¹²⁰ Ibid. 107.

¹²¹ Ibid. 107-108. O problematici Dubrovnika i Porte, više u poglavlju 4.2.2.

¹²² Ibid. 142.

¹²³ Foretić, Miljenko. *Dubrovačka Republika i Austrija*. Matica Hrvatska Zagreb, 2017. 15-23. Istovremeno su Dubrovčani imali dobre odnose sa Napuljem, ali i Španjolskom, dok su njihovi odnosi sa Mlečanima doživjeli vrhunac. Na stranici 352. Harris ističe da su Dubrovčani bili poznati kao "Ragusans of the sette bandiere" jer su davali tribut sedam različitih stranih vladara.

pogodio razoran potres¹²⁴. Potres je uništio velik broj kuća, ispraznio bunare, uzrokovao velik odron kamenja sa Srđa, te se more povuklo oštećujući usidrene brodove u gradskoj luci. No možda najveći problem su bile vatre koje su se iz mnogih kuhinja proširile gradom nošene snažnim maestralom¹²⁵. Harris ističe da je otprilike 2000 stanovnika Dubrovnika poginulo, uključujući dubrovačkog kneza¹²⁶.

S potresom se Republika obnavlja, ali ne dovoljno da bi se vratila na staru slavu. U narednih 141 godinu Dubrovnik će obnoviti veze sa Habsburgovcima, nadživjeti kraj svojeg najvećeg rivala, Mletaka, ali i doživjeti svoj kraj u Napoleonovim osvajanjima Europe.

¹²⁴ Potres 1667. nije bio jedini koji je pogodio Dubrovnik. Harris na stranicama 423. i 424. ističe da je od 1430. Dubrovnik konstantno bio pod udarom potresa. 1497 je potres razorio mnoge kuće, a 1520. u potresu je poginulo otprilike dvadesetak ljudi. Harris, Robin. *Dubrovnik; A History*. Saqi Books London, 2006. 424.

¹²⁵ Ibid. 424-425.

¹²⁶ Ibid. 442-444.

3.1 Komunalni razvoj Dubrovnika

Dok nije u potpunosti jasno kako je u najranijem stadiju razvoja izgledao Dubrovnik, znamo da je jedna od prvih institucija bila ona dubrovačkog kneza¹²⁷. Dužina mandata dubrovačkog kneza također nije definirana, ali Harris navodi, da je knez Krvaš bio knezom od 1186. do 1190., te ponovno u 1192. godini¹²⁸. Ukoliko je prvi “mandat” kneza Krvaša bio u cijelosti jedan mandat, onda je moguće da su dubrovački knezovi u ovo vrijeme držali vlast četiri godine. Knez je uza sebe imao i svoje vijeće koje će se kasnije razviti u Malo Vijeće, kao i vikara, znanog kao i bana, koji je imao ulogu knezove desne ruke¹²⁹. U istom periodu spominju se i suci, uz koje bi sjedili i konzuli, a za iznimno bitne dekrete pomagali bi im i *sapienti*, odnosno, mudri ljudi¹³⁰. Harris nadalje ističe da su u ovom periodu Dubrovčani za, ono što će postati Republika, koristili termin *communitas* ili *civitas*. Odnosno da su imali slične javne značajke kao i mnoge tadašnje talijanske komune¹³¹. Jedna od bitnijih institucija u ranom Dubrovniku, koja je najvjerojatnije bila ostatak Bizanta, jest *Narodna skupština* u kojoj je sudjelovalo cijelo pučanstvo Dubrovnika, a koja je donosila odluke o najbitnijoj legislaturi¹³². Narodna skupština je postepeno gubila svoju važnost, a to je u potpunosti izgubila vjerojatno do 1190. godine u korist gradskog vijeća koje je brojilo 60 članova, a članovi su mu bili knez, ponekad nadbiskup i dubrovačka vlastela. To vijeće je dobilo snagu time što je bilo efektivni dio komune. Moglo je uspostavljati samostane, zastupati grad u graničnim razmiricama, davalo je zakonske vjerodajnice u pitanjima vlasništva, a u slučaju Kneza Miroslava je ratificiralo i sporazume¹³³. Ovo, donekle limitirano, vijeće je preteča institucija koje se javljaju od trinaestog stoljeća, no omogućava osnaživanje određene klase ljudi da u skoroj budućnosti zatvore vijeća i

¹²⁷ Harris ističe da postoje spominjanja prisutnosti Bizantskog strategosa u gradu, ali nije u potpunosti jasno kakvu je on ulogu imao, van one vojne. Ibid. 61.

¹²⁸ Ibid. 61.

¹²⁹ Ibid. 62.

¹³⁰ Ibid. 62.

¹³¹ Harris ističe da se u ovom periodu razvija klasa ljudi dostojnih prava, odnosno vlasti, te da ta vlast počinje kreirati stalne institucije koje upravljaju okružujućim teritorijem i stvara autonomne odnose sa drugim zajednicama. Ibid. 63.

¹³² Ibid. 61. Zdenka Janeković-Römer piše: “Tijekom komunalnog razdoblja, zbor pučana bio je najviše političko tijelo koje je okupljalo kler i pučane, odnosno sve slobodne muške osobe koje su imale civitet. ... Zbor pučana bio je samoupravno tijelo zajednice građana koje je nosilo tragove tradicije rimske pučke skupštine, *contio publica* te kršćanske općine.” Janeković-Römer, Zdenka. *Staleška uvjetovanosti vlasti u Dubrovačkoj Republici u srednjem vijeku*. Acta Histriae 7, 1999. 3-4.

¹³³ Ibid. 61. Zdenka Janeković-Römer piše: “To upravno tijelo *ad hoc* nije bilo pravno definirano pa čak nije imalo niti naziv - dokumenti spominju samo skupinu odličnika, a naziv *consilium* javlja se tek u 13. stoljeću.” Janeković-Römer, Zdenka. *Staleška uvjetovanosti vlasti u Dubrovačkoj Republici u srednjem vijeku*. Acta Histriae 7, 1999. 4.

preuzmu vlast u svoje ruke, što se i dogodilo na način da su funkcije koje su uživali nastojali zadržati i/ili proslijediti ih svojim potomcima¹³⁴.

29. svibnja 1272 godine knez Marco Giustiniani je na javnim trgu objavio da su se dubrovački zakoni kodificirali u *Liber Statutorum*. 1277. Dubrovčani su ponijeli *Liber Statutorum Doane*, odnosno carinske zakone, a krajem te godine Dubrovnik je dobio prvog bilježnika¹³⁵. Zapisnici sjednica *Consiliuma Rogatoruma* od 1301. su bila zapisivana u *Liber Reformationum*, od 1358. u *Liber Viridis*, a od 1460. u *Liber Croceus*¹³⁶. Pri kraju mletačke vladavine Dubrovnikom, knez više nije bio najsnažnija figura. Veliko vijeće se počinje javljati tokom 1235. kada Dužd nije imenovao kneza, a *Consilium Rogatorum* do 1252. postaje Senatom kao stalna institucija komune. U tom periodu broj članova velikog vijeća se povećava, te snaga Malog vijeća proporcionalno pada, a i dolazi do običaja da se članovi Malog vijeća imenuju iz niza važnijih obitelji, te se time dodatno smanjuje moć kneza koji ih je do tada imenovao¹³⁷. 1321. odlučeno je da svi vijećnici u Velikom vijeću moraju imati barem 21 godinu i biti 'plemenitog podrijetla'¹³⁸. 1448. osnovan je civilni sud, a 1459. kriminalni sud¹³⁹.

Iznimno bitan događaj za razvoj dubrovačkih institucija, jest godina 1358. kada je vlastela pregovarala sa Ludovikom Anžuvincem oko statusa grada, povodom Zadarskog mira. Dubrovčani su prvotno dobili dvije izjave, jednu 26. svibnja, a drugu idući dan, 27. svibnja. Te potvrde su od Dubrovnika tražile da prihvati vlast ugarskog kralja. Među odredbama koje su predlagali Ugari je i

¹³⁴ Janeković-Römer, Zdenka. *Staleška uvjetovanosti vlasti u Dubrovačkoj Republici u srednjem vijeku*. Acta Histriae 7, 1999. 5

¹³⁵ Harris, Robin. *Dubrovnik, A History*. Saqi books London, 2006. 353-357.

¹³⁶ Sve važnije zakone iz prvog perioda Dubrovčani su zapisali u *Liber Omnium Reformationum*, a drugi bitni statuti i pravni dokumenti su *Statuta Stagni*, kao i običanji zakoni Lastova, 1310. i Mljeta, 1345., *Capitolare della dogana grande* iz 1413. i kasniji *Regolamenti della repubblica di Ragusa, per la navigazione nazionale* iz 1745. Ibid. 357-360.

¹³⁷ Ibid. 360-364.

¹³⁸ Ibid. 175. Zdenka Janeković-Römer ističe da od kraja XIII. stoljeća počinju se sastavljati popisi članova Velikog vijeća te se time utvrđuje plemićki krug, iako članstvo u Velikom vijeću početkom XIV. stoljeća nije bilo izjednačeno sa pojmom plemstva. Stvaranjem ovih društvenih prilika, odluka iz svibnja 1332. nije eksplicitno zabranila primanje pučana u Veliko vijeće, niti je spomenula članstvo oca i djeda kao uvjet ostvarenja nasliednog prava, ali je ono već bilo ustaljeno, a od tada do nakon potresa 1667. nijedna pučanska obitelj nije bila primljena u Veliko vijeće, a članovima vijeća su postajali samo zakoniti sinovi plemića. Iz ovoga je vidljivo da su upravo one obitelji koje su uspjele naslijediti svoju poziciju u vijeću bile smatrane plemenitima. Janeković-Römer, Zdenka. *Staleška uvjetovanosti vlasti u Dubrovačkoj Republici u srednjem vijeku*. Acta Histriae 7, 1999.4-7.

¹³⁹ Ibid. 382.

bila ona da kralj bira kneza, no nakon pregovora, Dubrovčani zadržavaju pravo izabrati svog kneza iz članova Velikog vijeća, umjesto kandidata kojeg im je želio nametnuti kralj¹⁴⁰.

Od 1385. godine dubrovačka komuna se naziva Republikom¹⁴¹.

¹⁴⁰ Foretić, Vinko. Godina 1358. u povijesti Dubrovnika. *Starine knjiga 50*. JAZU - Zagreb 1960 . 245-255.

¹⁴¹ Janeković Römer, Zdenka. The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxembourg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism. *Dubrovnik Annals 8*, 2004. 72.

4. Specifičnosti dubrovačkog republikanizma

Vidjeli smo da u teoriji dubrovački republikanci nisu puno odskakali od generalne europske predodžbe republikanizma, no pitanje jest – kakav je on bio u praksi? Dubrovčani su uspostavili niz institucija koje su funkcionirale u svrhu zaštite slobode pojedinaca. Neke od tih institucija bile su: *narodna skupština*, *Veliko vijeće*, *Malo vijeće*, *Senat i knez*. Objašnjenje svih ovih institucija postoji u tome da su rimske kolonije bile uređene na uzoru na Rim. Narodna skupština, koja je bila skup svih građana vjerojatno je bila ostatak narodne skupštine iz toga ili bizantskog doba, dok je Veliko vijeće bilo rezervirano za aristokraciju¹⁴².

Jačanje aristokracije dovelo je i do zatvaranja Vijeća te je 1305. osnovano *Vijeće umoljenih* ili *Senat*. Za razliku od Velikog vijeća, u kojeg su članovi ulazili automatizmom sa napunjenih dvadeset, odnosno osamnaest godina, a imali su pretke koji su bili članovi Vijeća, u Senat se ulazilo biranjem¹⁴³. Nositelj vlasti u ova dva vijeća je bio Senat od XVI. stoljeća¹⁴⁴.

Izvršno tijelo Republike bilo je *Malo vijeće*, kojega su činili knez i jedanaest vijećnika, kasnije knez i šest vijećnika, te ga možemo usporediti sa modernom vladom koja izvršava volju parlamenta¹⁴⁵.

Veliko je vijeće osim senatora i članova malog vijeća biralo *provediotre* odnosno *čuvare pravde*. Njih je bilo pet, odnosno kasnije troje, bili su zaduženi za čuvanje zakona i zakonitosti, a imali su pravo intervencije i veta na odluke Senata i Velikog vijeća¹⁴⁶.

Gospodin Knez bio je više simbolična figura birana na mandat od mjesec dana. Šišak tako piše: „Njegova uloga i mandat s vremenom su se mijenjali, a ovlasti smanjivale, kao i razdoblje u kojem je vladao.¹⁴⁷”

¹⁴² Šišak, Marinko. Dubrovački republikanizam i njegovi ideolozi. *Politička misao*, god 46, br 4. 2009. 187.

¹⁴³ Ibid. 187-188.

¹⁴⁴ Ibid. 187.

¹⁴⁵ Ibid. 188.

¹⁴⁶ Ibid. 188-189.

¹⁴⁷ Ibid. 189.

Vidljivo je da su Dubrovčani postavili institucije koje su na ovaj način prejudicirale moderno državno uređenje u kojemu su više-manje uspješno balansirali količinu vlasti koje su određene funkcije dobivale, da u nekom slučaju ne bi zloupotrijebili tu vlast. Dubrovčani su smanjivali mandate i ovlasti nekim funkcijama nakon što su određene osobe tu vlast zloupotrijebile.

Valja i napomenuti da je dubrovački republikanizam aristokratskog tipa, te sve ove institucije koje smo spominjali i o kojima govorimo, kao i svi politički procesi imaju aristokratski predznak. To znači da svi članovi društva ne sudjeluju jednako u političkom funkcioniranju grada, te postoji jedan izričit sloj društva koji drži svu, ili većinu vlasti.

4.1 Republikanizam i Statut grada Dubrovnika

Temeljni dokument Republike bio je Statut grada Dubrovnika iz 1272. No statut nije prvi dokument koji je komuna donijela. Nella Lonza u uvodnoj studiji Statuta grada Dubrovnika piše: „Očuvane su pojedine pravne odredbe s kraja XII. i početka XIII. st. koje možemo držati začetcima dubrovačkog statutarne prava. Imale su oblik isprave; neke su se nazivale naredba (*bandum*, *bannum*), a neke zapovijed (*perceptum*), no u njihovoj prirodi ni formi nema bitne razlike.¹⁴⁸“ Lonza nadalje nabroja niz predstatutarnih odredbi poput one iz 1190. u kojoj je dozvoljeno pravo pristupa u Grad zločincima i dužnicima za vrijeme blagdana svetoga Vlaha¹⁴⁹. Lonza dodaje: „Osim zakona sačuvanih u izvornom obliku pergamentskih listina neke se mogu razaznati u tkivu statutarne zbirke u koju su preuzeti. Sačuvani su također primjeri kneževskih prisega, koje su se prvotno bilježile u obliku javne isprave, a potom je njihov obrazac integriran u statut.¹⁵⁰“ Dijelovi statuta, posebice kazneno-pravni dio, kaže Lonza, naslijeđeni su direktno iz mletačkog prava, naravno, uz neke preinake. Dubrovački statut kreiran je 1272. godine: „Zbog toga mi, Marko Giustiniani, knez dubrovački, uvidjevši nakon česta razmišljanja da su dubrovački zakoni, dosad objavljeni od raznih knezova u razna vremena, razbacani u više svešćića, bili međusobno u ponečemu proturječni, u nečemu suvišni, u nečemu poprilično nepotpuni, pa i nejasni i zbrkani, tako da su ponajviše zbog njih i među sucima izbijale prepirke, svade i razlike u mišljenjima, ne htijući dalje trpjeti da niče razdor odanle odakle se mora rađati pravo, ..., prije spomenute zakone tako razbacane u ovu knjigu prikupismo, njihove nesukladnosti uskladismo, odbacujući suvišno, dopunjujući manjkavo, rasvjetljujući sve nejasno i zbrkano, tako da se u njima ubuduće ne mogne naći ništa suvišno, nejasno, nedostatno ili varljivo.¹⁵¹“ Lonza dodaje da nije poznato kako je tekla izrada statuta ni tko je bio zadužen za samu izradu, ali da je redaktor statuta imao na raspolaganju sve dubrovačke propise, a bio je upoznat i sa lokalnim običajima, terminima kao i osnovom europskog općeg prava.¹⁵²

Valja napomenuti da Dubrovački statut, nažalost, nije vidio velik broj redakcija, Nella Lonza ističe da su postojale samo dvije redakcije – ona prva iz 1272. i ona druga iz 1358., dok manje

¹⁴⁸ Lonza, Nella. *Statut grada Dubrovnika*. Državni arhiv u Dubrovniku, 2002. 16.

¹⁴⁹ Ibid. 17.

¹⁵⁰ Ibid. 17.

¹⁵¹ Ibid. 81. *Proemij*

¹⁵² Ibid. 19.

preinake koje su se povremeno događale, ne smatra redakcijama¹⁵³. Statut je do kraja Republike ostao jako važan element, tako 1763. godine spor između susjeda sud rješava citiranjem statuta¹⁵⁴. Naravno, tijekom stoljeća neke su odredbe slabile te je pravna praksa komune odmicala od samoga statuta¹⁵⁵.

Statut je uspješno, u početnim danima komune, spriječio i samovlast pojedinaca, o čemu izvrsno govori slučaj svećenika Barbija Longa koji je redovnici Miri odsjekao nos, a čiji su ga rođaci pokušali oteti i osvetiti se, no bili su spriječeni te sami dovedeni pred sud¹⁵⁶. Statut ne samo da je uspio uspostaviti pravni poredak već je postao i simbol državnog poretka i vlasti tako da su „*knezovi prisezali da će upravljati Dubrovnikom poštujući stare običaje i statute.*”¹⁵⁷

Dubrovački statut naslijedio je i određene odredbe rimskoga i kanonskoga prava, posebice kod pitanja torture, a institucija manumisije, latinski *manumittere*, naslijeđena je direktno iz rimskog prava¹⁵⁸. No termin slobode, odnosno *libertas*, u čitanju statuta nisam našao pa makar u prisegama kneza, njegovih zamjenika i dubrovačkih vijećnika. Taj republikanski duh, ali i određenje nastaje kasnije, kao i mnoge kasnije odredbe poput *Žute knjige, Zelene knjige i Knjige svih zakona* koje su odredile pravni poredak Grada uz sami statut.

No ako statut koji je imao formu modernog ustava ne određuje slobode i prava građana, što ih onda određuje? Statut je eksplicitno određivao zakone Grada, no pitanje identiteta, odnosno određenje prema samome Gradu, izrodilo je republikanskim uređenjem i vladavinom. Tako su se Dubrovčani nazivali *signori naturali* ili *buoni figli* od *patriae*¹⁵⁹. Kunčević tako kaže: „*Naime, ta slika drevne prošlosti bila je samo naizgled nepromjenjiva. Gotovo svaka generacija iznova je ispisivala porijeklo svoje zajednice, jer su različiti politički programi, ideje i činjenice opravdavani ili osporavani tako što su 'upisivani' u normativno vrijeme početaka.*”¹⁶⁰ Kunčević citira i

¹⁵³ Ibid. 20-22.

¹⁵⁴ Ibid 32.

¹⁵⁵ Ibid. 35-36.

¹⁵⁶ Ibid. 37.

¹⁵⁷ Ibid. 38.

¹⁵⁸ Ibid. 15-16.

¹⁵⁹ Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku; Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik 2015. 15.

¹⁶⁰ Ibid. 24.

Machiavellija koji kaže: „*Oni koji će čitati kakvo je bilo porijeklo grada Rima, od kojih zakonodavaca i kakvog ustava je uređen, neće biti iznenađeni što je u tom gradu tolika vrlina održavana mnogo stoljeća i što je kasnije nastalo carstvo u koje se razvila ta republika.*”¹⁶¹ Upravo su to rimsko naslijeđe, koje je dubrovačka aristokracija pripisala sebi¹⁶², ali i politička klima u kojoj je Dubrovnik obitavao dok je bio pod Mlecima, usmjerili grad prema republikanskom uređenju.

Čak i ako prihvatimo dubrovačke renesansne konstrukcije¹⁶³ o rimskom naslijeđu Dubrovnika kao činjenicu, postavlja se daljnje pitanje o slobodi, kako grada kao političkog entiteta, tako i građana toga grada, o čemu ću govoriti u nadolazećem poglavlju.

¹⁶¹ Ibid. 24,

¹⁶² Ibid. 43.

¹⁶³ Ibid 38-51.

4.2 Pitanje statusa Dubrovnika kao samostalnog entiteta

Iako je većinu srednjega vijeka dubrovačka komuna provela kao dio Bizanta ili Venecije, od 1358. ona je *de jure* postala dio ugarsko-hrvatskog kraljevstva, a do bitke na Mohaču, Grad je bio pod nominalnom vlašću Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva¹⁶⁴. Dubrovnik ni u jednom dijelu svoje povijesti *de jure* nije bio slobodan. Postojala su razdoblja kada je kontrola nad Dubrovnikom od strane nekih jačih sila opadala, kao ona tijekom slabljenja bizantske vlasti kada je *de facto* Dubrovnik i bio slobodan. No ukoliko su Dubrovčani imali republiku, odnosno ukoliko su se priklanjali republikanskom uređenju države, onda su trebali osigurati i vlastitu slobodu, i upravo to pitanje sagledat ćemo u narednih par poglavlja.

Problem koji se ovdje javlja kad je pitanje sloboda, jest taj da za slobodu kakvu bi građani, unutar Grada, uživali, potrebno je da Dubrovnik kao entitet nije podjarmljen, odnosno da građani koji kreiraju Republiku kao cjelina nisu podjarmljeni volji nekog stranog vladara ili nisu u opasnosti od tuđeg osvajanja. Primjerice neki strani vladar može, ako mu se tako prohtije, zatražiti da mu Dubrovčani predaju svu svoju imovinu, ili ako mu je sami Grad trn u oku, može ga silom osvojiti. Dubrovačka diplomacija ovakve je slučajeve u više navrata spriječila, ali pitanje ostaje u kakvome je kapacitetu sloboda Dubrovčana bila zagarantirana, a time i je li Dubrovnik uistinu bio republika ili sje to bio nominalno. Da bi bio republika, prema svim republikanskim kvalifikacijama, Dubrovnik je morao biti – uistinu slobodan.

Postoje dvije problematične točke u ostvarivanju dubrovačke slobode – odnos Dubrovnika s Krunom Svetog Stjepana, odnosno ugarskim i austrijskim vladarima i odnos Dubrovnika prema Porti, odnosno Osmanlijama. U naredna dva poglavlja sagledat ću ove državnopravne odnose.

¹⁶⁴ Ibid. 84.

4.2.1 Dubrovnik i Zemlje krune Svetog Stjepana; Pitanje Višegranskog ugovora

Dubrovnik se od Mlečana odmaknuo Višegradskim ugovorom kojim je *de jure* dobio jednak status unutar teritorija Krune kao i ostali dalmatinski gradovi¹⁶⁵. „Odražavajući *apsolutističke ambicije pobjedničkog kralja Ludovika, tekst povelje naglašava da Grad pripada ugarskim kraljevima na temelju nasljednog prava kao dio Kraljevstva Dalmacije. Isto tako, iz povelje je jasno da su Dubrovčani kraljevi podanici obvezani na vječnu vjernost njemu i njegovim podanicima.*¹⁶⁶„ Kunčević nadalje ističe da „*su opsežne privilegije Dubrovnika posljedica isključivo kraljeve milosti, dodijeljene tek nakon što su gradski izaslanici 'na koljenima ponizno moleći' zatražili da budu primljeni pod Ludovikovu 'vladavinu, jurisdikciju i punopravnu vlast.*“¹⁶⁷”

Ako je Dubrovnik nedvojbeno i nedvosmisleno dio Ugarskog Kraljevstva i vlasništvo ugarskog vladara, kako onda Dubrovčani iz ovog dokumenta izvode svoju slobodu? Moramo uzeti u obzir da srednjovjekovna administracija nije bila efektivna kao današnja te su velike udaljenosti od dvora omogućavale određenu dozu autonomije.

Rana obraćanja Dubrovčana kralju okarakterizirana su poniznom retorikom. Tako se Dubrovčani predstavljaju kao *podanici (subditi)* i *vjerni (fideles)*, a kralj je *prirodni gospodar (dominus naturalis)*¹⁶⁸. Ovakav način obraćanja će se relativno brzo promijeniti te će dubrovačka retorika izvrtati ono dogovoreno u *Višegradskom ugovoru*. Dubrovčani su relativno brzo počeli koristiti nasljedne krize unutar Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, posebice one za vrijeme vladavine kraljice Marije i borbi za prijestolje između Ladislava Napuljskog i Sigismunda Luksemburškog¹⁶⁹.

Tijekom ovih kriza unutar kraljevstva Dubrovčani su se vladaru počeli obraćati ne direktno kao osobi, već entitetu *Svete krune Ugarske*, odnosno *sacra corona regni Hungariae*¹⁷⁰. Lovro Kunčević piše: „*Tako Dubrovčani izjavljuju da su 'podložni kruni Ugarske' i 'vjerni kruni', a njihov grad 'pripada Bogu i vašoj [kraljevoj] kruni'. Pomak u retorici odmah je uočljiv. Dok su u*

¹⁶⁵ Ibid. 84-85.

¹⁶⁶ Ibid. 85.

¹⁶⁷ Ibid. 85.

¹⁶⁸ Ibid. 85.

¹⁶⁹ Ibid. 85-86.

¹⁷⁰ Ibid. 86.

prethodnom razdoblju dubrovački iskazi podložnosti i vjernosti bili upućeni konkretnoj osobi kralja, sada su upućeni pravnoj i političkoj apstrakciji 'svete krune'.¹⁷¹ Naravno, ovo nije samo specifičnost u Dubrovniku, već je pojava koja nastaje u ugarskoj tradiciji već ranije¹⁷².

Dvije krize koje su se dogodile istovremeno, ona borba za prijestolje i mletačka kupnja Dalmacije prinudit će Dubrovčane da razviju retoriku koju će i naknadno upotrebljavati. Tako oni pišu Sigismundu Luksemburškom: „Zbog svega toga, prejasni naš gospodaru, zbog slave vaše krune i [vaših] zakletvi i obećanja te zbog naše vjernosti, vaša prejasnost ga [Dubrovnik] ne može ostaviti ni otuđiti, nego je obvezna braniti nas kao dio krune.¹⁷³„ Nadalje Dubrovčani su, u strahu da ne potpadnu pod Mletke, odbijali kralju mogućnost da se ogлуši na svoje obaveze, a trebali su isposlovati iduću povelju: „Mi Sigismund milošću Božjom kralj, itd. Pošto Dubrovčani, vjerni naše krune, nisu pristali da ih napustimo ili otuđimo na bilo koji način, ne oslobađajući nas od toga što je naša kruna obvezana da ih brani od svakoga, izjavljujemo da ih protiv njihove volje puštamo slobodne i kao slobodne ljude u njihovom punoj slobodi s njihovim gradom Dubrovnikom i njihovim distriktom.¹⁷⁴” U ovom trenutku Dubrovčani Višegradski ugovor i jezik ugovora koriste da bi izvukli maksimum za sebe. Grad nije samo teritorij s kojim kralj može raditi što želi, već žitelji tog teritorija od kralja očekuju da svoje obveze ispoštuje¹⁷⁵. Lovro Kunčević ističe da je ovdje vidljivo da Dubrovčani vjernost duguju isključivo kruni, a ne Sigismundu kao osobi, a sam koncept vjernosti kruni koriste protiv kralja¹⁷⁶. Dubrovčani su sličnom retorikom i pravnom interpretacijom odnos predstavljali kao „ugovor dviju barem potencijalno neovisnih država.¹⁷⁷”

Specifično čitanje Višegradskog ugovora upravo je temelj dubrovačke autonomije. Iako su *de jure* Dubrovčani bili podanici prvo Ugara, a kasnije i Habsburgovaca. Nakon bitke na Mohaču, Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo našlo se u *interregnumu* – morali su odrediti nasljednika, a ti događaji rezultirali su građanskim ratom između Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolje¹⁷⁸.

¹⁷¹ Ibid. 86.

¹⁷² Ibid. 86.

¹⁷³ Ibid. 88.

¹⁷⁴ Ibid. 88-89.

¹⁷⁵ Ibid. 88-90.

¹⁷⁶ Ibid. 89.

¹⁷⁷ Ibid. 90.

¹⁷⁸ Ibid. 117-120.

Ferdinand je iz tog sukoba izašao kao pobjednik, a Dubrovčani su konstantno pokušavali da zauzvrat za dubrovačko priznanje Ferdinanda kao nasljednika dobiju veće privilegije, kao i ukidanje plaćanja danka¹⁷⁹. Odnosi austrijskih Habsburgovaca, koji su nasljednici Krune Svetog Stjepana, i Dubrovčana bit će reducirani sve do Velikog bečkog rata.

Bečki mir potvrdio je odluke Višegradskog ugovora i zacementirao taj odnos, ipak Dubrovčani su gledali na svoj specifičan način. Bečki ugovor u prvoj točki ističe: „*Carsko i kraljevsko Veličanstvo prima spomenutu Dubrovačku Republiku sa svim njenim plemićima, građanima, stanovnicima, podanicima, s cijelim njenim teritorijem, dobrima i pripadnostima u osobitu i specijalnu svoju zaštitu i protekciju, na onaj način na koji je ona od starine bila pod slavnim njegovim prethodnicima i kraljevima Ugarske.*¹⁸⁰” Iz ovoga je vidljivo da je retorika Republike prihvaćena kao normalna, odnosno da su se njihovi pokušaji isplatili. Nadalje, točka dva kaže: „*U ime svoje i svojih nasljednika Car obećava Dubrovniku da će mu ostaviti sva njegova prava i privilegije, a prvenstveno trgovačku slobodu.*¹⁸¹” Jedina stvarna odredba koja je vezivala Dubrovnik, osim one pete o vjernosti i poštivanju, jest šesta točka: „*Dubrovnik obećava da će promicati čast, prava i namjere Njegova Veličanstva i njegovih nasljednika i cijele prejasne austrijske kuće, da će živjeti u nepomućenom prijateljstvu s njegovim podanicima i da neće nikada, ni direktno ni indirektno, pristati uz protivnike Njegova Veličanstva i njegovih nasljednika, niti će uraditi išta što se protivi vjernoj klijenteli. Svake će godine Dubrovnik plaćati Caru i njegovim zakonitim nasljednicima pet stotina ugarskih zlatnika.*¹⁸²” Ovaj spomenuti danak Dubrovčani su počeli plaćati od 1686¹⁸³. Naravno, mogli bismo ovdje dati argument da su ipak Dubrovčani imali pravo slobodne trgovine te su zbog nje održavali odnose, no odnosi sa Osmanlijama odgovarali su i Austrijancima jer su preko Dubrovčana mogli saznati niz informacija.

Primjerice, Dubrovački je konzul u Rijeci, osim zadatka dostavljanja pošte iz Beča i u Beč, često davao i informacije o važnijim zbivanjima, dok je onaj u Trstu, osim brige o brodovima i pomorcima Republike, obavještavao i o događajima u Italiji¹⁸⁴. No nisu samo Dubrovčani imali

¹⁷⁹ Ibid. 119-120.

¹⁸⁰ Foretić, Miljenko. *Dubrovačka republika i Austrija*. Matica Hrvatska, 2017. 23.

¹⁸¹ Ibid. 23.

¹⁸² Ibid. 23-24.

¹⁸³ Ibid. 24.

¹⁸⁴ Ibid. 175-176.

svoje konzule po mediteranskim lukama, već su i druge europske sile imale konzule u Dubrovniku, poput agenta Corradina, Le Mairea ili Gahke – austrijskih, francuskih i ruskih konzula, odnosno agenata koji su jednako tako mogli doći i do informacija o drugim zemljama u samome Dubrovniku.

4.2.2 Dubrovnik i Osmanlije; Pitanje Dubrovačke samostalnosti unutar sfere osmanskog pravnog sustava

Druga velika sila u čijoj su sferi obitavali Dubrovčani jest Osmansko carstvo. Odnos između Dubrovčana i Porte je u nekim djelovima bio neodređen, što je izvana izgledalo čudno, te su patriciji Venecije se često čudili o prirodi odnosa Porte i Dubrovnika, odnosno pitali su se jesu li Dubrovčani “slobodni ili robovi.”¹⁸⁵ Odnosi sa Portom uspostavljeni su relativno rano i to već 1430. kada su od Sultana dobili *ahdnamu* (povelju) koja im je dopustila slobodnu trgovinu na osmanskom teritoriju.¹⁸⁶ Godine 1458. odnos između Dubrovčana i Porte je definiran. Tu *ahdnamu* objavio je Branislav Nedeljković pod nazivom *Dubrovačko-turski Ugovor od 23. Oktobra 1458. godine* te je ona jedino sačuvana u slavenskoj verziji¹⁸⁷. Ta povelja primorala je Dubrovčane na obvezivanje sultanu na vjernost i godišnji danak, odnosno *harač* koji je 1481. definiran na 12500 zlatnih novčića¹⁸⁸.

No, odnos između Dubrovnika i Porte nije u potpunosti definiran¹⁸⁹. Odnos Dubrovnika prema drugim državama u sferi osmanskoga svijeta i prema onima van njega – nije definiran, već je to zasigurno ostalo na samoj Republici¹⁹⁰. Ovdje nam može pomoći upravo osmansko pravo. Kunčević piše: „*Islamska pravna tradicija smatrala je da su sve tributarne države priznale vlast sultana i time postale integralnim dijelom njegovih 'božanski zaštićenih posjeda' (memalik-i*

¹⁸⁵ “*Volemio, volemio, eccellentissimi signori, render conto ai Ragusei dei nostri pocessi? (..) A miserabili persone, a un popolo, che non so, se sia libero o schiavo? A Ragusei, che la Porta nelle soe carte tratta e denomina per sudditi?*” Kunčević, Lovro. Janus faced sovereignty: the international status of the Ragusan republic in the early modern period. *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Brill, Leiden-Boston 2013. 91.

¹⁸⁶ Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku; Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik 2015. 100.

¹⁸⁷ Kunčević, Lovro. Janus faced sovereignty: the international status of the Ragusan republic in the early modern period. *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Brill, Leiden-Boston 2013. 92.

¹⁸⁸ Ibid. 92.

¹⁸⁹ “*Posebni status Dubrovačke Republike u odnosu na Osmanlije bio je vidljiv i u povlasticama koje su dubrovački trgovci uživali na osmanskom tlu. ... Osmanski carinici bili su zbog toga potpuno zbunjeni. Neki od njih dubrovačke trgovce su smatrali strancima i od njih tražili 5% carine. Drugi su ih smatrali osmanskim podanicima nemuslimanima, jer su sultanu plaćali harač, pa su im pokušavali naplatiti 4%. Ali, nisu samo carinici bili u nedoumici. Ni osmanski pravni stručnjaci nisu bili sigurni u kojoj kategoriji, u skladu s islamskim pravom, Dubrovčani trebali pripadati. Generalno gledajući, Osmanlije uopće nisu imali jasan odgovor na to pitanje, i nije ih bilo briga. Osmansko Carstvo bilo je državam koja je, kao i svaka druga država na svijetu,, postupala u skladu sa svojim političkim i gospodarskim interesima.*” Miović, Vesna. *Mudrost na razmeđu, zgrade iz vremena Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva*. Kartolina, 2011. 22-23.

¹⁹⁰ Kunčević, Lovro. Janus faced sovereignty: the international status of the Ragusan republic in the early modern period. *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Brill, Leiden-Boston 2013. 93.

mahruse), a njihovo stanovništvo pretvoreno je u osmanske podanike (*dhimmi* ili, općenitije *re'aya*).¹⁹¹ No, nedostatak definiranja odnosa dao je Dubrovčanima privilegije koje drugim *dhimimima* nisu bile moguće¹⁹². Primjerice, Dubrovčani su unutar carstva mogli jahati konje i nositi oružje¹⁹³.

Kako su Dubrovčani onda plaćali harač¹⁹⁴? *Dhimmi* su prema osmanskome pravu morali plaćati i porez znan kao *jizyah*. Kako Vesna Miović u knjizi *Dubrovačka diplomacija u Istambulu* navodi, termini harač i *jizyah* su korišteni naizmjenično¹⁹⁵. Dubrovčani su tako taj isti harač nazivali “*darom*” ili “*znakom poštovanja, a ne haračem*”¹⁹⁶. Dolaskom Mehmeda II. na vlast, dinamika se mijenja, te umjesto *ad-hoc* diplomacije, Osmanlije kreću u osvajanje svih područja južno od Dunava. Od 1458. godine Dubrovčani ugovoravaju plaćanje harača u zamjenu za njihove,

¹⁹¹ Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku; Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik 2015. 101.

¹⁹² Miović, Vesna. *Mudrost na razmeđu, zgrade iz vremena Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva*. Kartolina, 2011. 22-23.

¹⁹³ Nadalje Kunčević piše iduće: “*Such a peculiar Ragusan status, as Biegman remarked, occasionally required a kind of ‘doublethink’ on the part of the Ottoman administration: in theory Ragusans were zimmi, but, in actuality, due to their specific privileges, they were not. Speaking of these privileges, on some occasions Ottomans bureaucrats were even led to explicitly distinguish between Ragusans and inhabitants of dar ul-islam or to number Ragusans among foreign ‘Franks’, thereby implying that they were not under the rule of the sultan at all.*” Kunčević, Lovro. *Janus faced sovereignty: the international status of the Ragusan republic in the early modern period. The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Brill, Leiden-Boston 2013. 94.

¹⁹⁴ Plaćanje harača Dubrovčani su također pokušali subvertirati vlastitom retorikom. Tako su ga zvali *darom* ili *znakom poštovanja*, *per honor et non per harazo*.” Valja napomenuti da vrlo često diplomatski žargon na Zapadu je bio podosta blaži od onoga u Osmanskom svijetu. Tako su izjave o vjernosti (*sadakat*), služenju (*ubūdiyyet*), poslušnosti (*itāat*) i zaštite (*emn ve emān*) imale, na Orijentu, direktno značenje priznanja strane vlasti. Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku; Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik 2015. 103-105.

¹⁹⁵ Miović, Vesna. *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*. HAZU Zagreb-Dubrovnik 2003. 20. Vesna Miović se ovdje referira na rad Hamida Hadžibegovića, pod nazivom *Džizija ili Harač*. Hadžibegović tu navodi “*U pogledu izraza džizija i harač kao pravnih termina možemo reći ovo. Džizija je porez koji su nemuslimani davali za svoju ličnost. A harač je zapravo porez na zemlju. I jedno i drugo se stavlja kao obaveza na nemuslimane. Ali između njih postoji razlika u tome, što džiziju ne daju muslimani. Zato primanjem islama otpada ova obaveza. Može se govoriti samo o tome, da li tada mora platiti ono što je ostao dužan kao nemusliman. Međutim kada se na zemlju uspostavi harač, njega mora dati svako, bio njen vlasnik odnosno posjednik nemusliman ili musliman. Zbog toga i primanje islama od strane njenog vlasnika odnosno posjednika ne mijenja ništa na stvari. I dalje on mora plaćati harač na zemlju. Ova razlika u značenju džizije i harača kao pravnih termina ističe se u šerijatsko-pravnim djelima. Međutim u praksi ova su se dva termina upotrebljavala jedan mjesto drugoga. Tako je i izraz harač često upotrebljavan u značenju džizije. To vidimo ne samo kod Arapa nego i kod Osmanlija. U turskim dokumentima pored termina džizija i džizijezar nailazimo na izraze harač i haračlije. I u našem narodu džizija je poznata pod imenom harača. ... Dubrovačka republika, ... priznavali su vrhovnu vlast Osmanlijske imperije i plaćali joj godišnji danak. To je ustvari kolektivna džizija, koja je u starim dokumentima pretežno nazivana haralem. Prilikom svog kratkog boravka u Dubrovniku pregledao sam niz dokumenata iz XV i XVI vijeka o plaćanju navedenog danka. Na osnovu njih može se konstatovati, da do polovice XVI stoljeća dolazi stalno izraz harač, a kasnije često dolazi i izraz džizija.*” Hadžibegović, Hamid. *Džizija ili harač. Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom br. 3-4, 1953. . 57-59.*

¹⁹⁶ Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku; Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik 2015. 103-104.

već postojeće privilegije u iznosu od 1500 dukata svake godine¹⁹⁷, te se on od tada i naziva haračem. Dubrovčani su uz spretno manevriranje uspjeli sačuvati svoju slobodu¹⁹⁸, te nisu potpali u status tributara, kao niz južnoistočnih europskih državam koje su nakon toga postale dijelom Osmanskog carstva¹⁹⁹.

Zaključak potpoglavlja

Dubrovčani se nalaze u posebnoj situaciji. Oni su i prema Višegradskom i prema Bečkom ugovoru vjerni Kruni svetog Stjepana, a jednako tako ahdname i fermami pokazuju da su i podanici sultana. Kako je to moguće? Jednostavno. Splet okolnosti doveo ih je u tu situaciju, no to ne znači da su nužno izgubili svoju slobodu.

Dubrovčani su *de jure* podanici Ugara ili Habsburgovaca, ali i Osmanlija, no ni jedni ni drugi, osim diplomatskim sredstvima, ne reaguju, odnosno ne pokušavaju fizički, ili silom, spriječiti Dubrovčane u ostvarivanju njihove volje. Dapače, moglo bi se iz odnosa Dubrovčana prema nositelju Krune Svetog Stjepana, reći da su oni ipak u boljem položaju. Vidljivo je da Dubrovčani slobodno djeluju, odnosno da su *de facto* slobodni. Ako su Dubrovčani *de facto* slobodni, onda jedini termin kojim je moguće objasniti njihovo stanje jest upravo onaj koji koristi Nicholas Biegan – *apsolutna autonomija*²⁰⁰. Stanje koje označava slobodu u svemu osim u pravnom određenju.

Dubrovčani su se naravno bojali strane intervencije, posebice jer je su oni u odnosu snaga bili kudikamo slabiji i manji od svojih susjeda, bila to Austrija, Osmanlije ili pak Venecija. Činjenica jest da niti jedna od te tri sile neće ugaziti Dubrovnik, već će za to zaslužan biti Napoleon početkom devetnaestog stoljeća. Za Austrijance i Osmanlije Dubrovčani su bili korisni, ipak oni su bili i *najvjerniji haračari*, a istovremeno i *predziđe kršćanstva*.

¹⁹⁷ Harris, Robin. *Dubrovnik; A History*. Saqi Books, London, 2006. 122-123.

¹⁹⁸ “Dubrovnik ostaje u svojoj slobodi ..., u njega može doći tko god želi, bilo s kopna, bilo s mora, bio sultanov prijatelj, bio neprijatelj...” Miović, Vesna. *Mudrost na razmeđu, zgrade iz vremena Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva*. Kartolina, 2011. 14.

¹⁹⁹ “Tributarni status bio je za osmanske osvajače prijelazna faza do potpunog pokoravanja, što su od početka do kraja iskusile gotovo sve balkanske zemlje.” Miović, Vesna. *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*. HAZU Zagreb-Dubrovnik 2003. 12.

²⁰⁰ Biegan, Nicholas. *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik*. The Hague, Paris 1967. 51-52.

4.3.1 Konfliktni faktor: Salamonkezi i Sorbonezi

Podjele koje su Dubrovčani imali među sobom su bile bazirane, ne po stranačkim linijama, kao što je to slučaj danas, već po onim rodovskim. Valja napomenuti da su se Dubrovčani, umjesto po obiteljskim linijama, podijelili u *casate*. *Casate* su obiteljsko-političke cjeline vezane uz par moćnih obitelji, no biti članom te obitelji nije nužno²⁰¹. Ćosić i Vekarić pišu: „*Mogli bismo. Dakle, govoriti o specifičnom tipu složene urbane obitelji koja ne živi nepodijeljeno, kao u seoskoj zadruzi, već slijedi tip nuklearne obitelji, ali zbog jakog osjećaja rodbinske pripadnosti još uvijek nije riječ o posve 'neovisnim' obiteljima, već o rodbinskom klanu što će, unutar malog staleža kojemu je na raspolaganju apsolutna politička moć u državi, imati reperkusije i u političkoj orijentaciji i političkom djelovanju pojedinih članova.*”²⁰² Način razvoj *casata* nije u potpunosti poznat, no one zasigurno postoje još od vremena Damjana Jude. Legenda o Damjanu Judi u dubrovačkom društvu imala je vrijednosni značaj poput one o Tarkviniju Oholom u Rimu.

Priča kaže da je Damjan Juda bio bogati trgovac koji je na kraju svoga kneževskoga mandata preuzeo vlast i spriječio izbor novoga kneza. Juda je sproveo tiraniju, a njegov zet koji je bio o vođa urotnika protiv Jude, Petar Benessa, svrgnuo Judu uz pomoć Mlečana²⁰³. O samom Judi i njegovoj vladavini podosta toga nije poznato, a informacije koje imamo, bilo opisane od njegovih suvremenika ili njihovih potomaka, razlikuju se izričito, ovisno o interpretacijama i političko-ideološkim razlikama te razlikama u pripadnosti klanovima onih koji su pisali o tom događaju²⁰⁴.

Kada stavimo ovu situaciju u klanovski kontekst, vidimo da je uz Judu stajao njemu lojalan zet, Grubeša Gondola, jedan od najugledniji dubrovačkih aristokrata trinaestog stoljeća. On je svjedočio sklapanju saveza između dubrovačkog kneza Giovannija Dandola i srpskog kralja Stefana Vladislava 1234. Nadalje, sudjelovao je i sklapanju obnovljenog ugovora između Dubrovnika i Venecije te sklapanju prijateljstva između Dubrovnika i Omiša²⁰⁵. On će biti začetnik Gundulićeva

²⁰¹ Ćosić, Stjepan, Nenad Vekarić. *Dubrovačka vlastela između roda i države; Salamankezi i sorbonezi*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik, 2005. 14-15.

²⁰² Ibid. 107.

²⁰³ Vekarić, Nenad. *Nevidljive pukotine; Dubrovački vlasteoski klanovi*. HAZU, Zagreb – Dubrovnik, 2009. 13.

²⁰⁴ Ibid. 15-23.

²⁰⁵ Ibid. 26.

klana bliskoga Judinom klanu, koji je izumro do kraja četrnaestog stoljeća²⁰⁶. Gundulićev klan kasnije će se prepoznavati pod imenom sorboneza²⁰⁷.

S druge strane, Judin nevjerni zet, Petar Benessa, bit će dijelom Bobaljićevog klana. Vekarić o njima kaže: „*Rod Babalio je, kako je otkrio Serdonati, stajao u pozadini urote protiv Damjana Jude, zapravo, već je iza sebe imao i jedan neuspjelu udar na Judu. ... U vrijeme oslobođenja od Mletaka 1358. godine oba su roda [Benessa i Babalio] bila minorizirana i pripada su promletačkoj struji koja se protivila priznanju ugarske krune.*”²⁰⁸ Bobalići će ubojstvom Frana Gondole pokrenuti *Veliku zavjeru*, a uz Benesse čine salamankešku struju²⁰⁹. Bobalići će do 1358. biti dominantna struja u Dubrovniku²¹⁰.

Do 1358. imamo zapisane dvije situacije koje su nam u ovom sukobu interesantne. To su pobuna Bincole i Judina unuka iz 1285. te slučaj Juda-Grade-Pabora iz 1336. godine. Oba slučaja prikaz su nezadovoljstva i pobune protiv Mletačke vlasti, no oni nisu osigurali mogućnost za zbacivanjem Mletačke vlasti, što je ostvareno tek dolaskom Ludovika I. Anžuvinca na Ugarsko-hrvatski tron 1342. godine²¹¹.

Ova promjena snaga rezultirala je i raspirivanjem klanovskih borbi. Nadalje, razvile su se tri opcije: *promletačka* koju su zastupali Bobalići, *protumletačka* koju su zastupali Gundulići i *prougarska* koju su zastupali Gučetići nastali kao frakcija Gundulićeva klana. Gundulići su uz pomoć Gučetića u Velikom vijeću uspjeli provući ideju o neovisnosti, a u tome im je pomogla i Crna smrt koja je decimirala Bobaljevićev klan. No, oni su, za razliku od Bobalića koji su na vlast došli državnim udarom, na vlast došli institucionalnim putem, na kojoj će i ostati idućih dvjesto pedeset godina²¹².

²⁰⁶ Ibid 26-29.

²⁰⁷ Ibid. 29.

²⁰⁸ Ibid. 29.

²⁰⁹ Ibid. 29.

²¹⁰ Ibid. 30.

²¹¹ Ibid. 34.

²¹² Ibid. 39-84.

Iduća dva stoljeća vidjet će niz urota poput one Palmota-Resti ili urote Bucingolo, no najvažnija i najveća od svih je *Velika urota*. Velika urota nastaje iz animoziteta među dijelom aristokracije. Bitni akteri su Frano Gondola, koji se „*zalagao za neutralnost Republike na vanjskom, a za discipliniranje neobuzdane plemićke mladeži na unutrašnjem planu. Bio je predstavnik tada većinske političke struje, 'koja je slijedila uhodanu dubrovačku diplomatsku formulu balansiranja između Lava i Drakuna', dok je njegov ubojica Bobalio pripadao skupini koja je zagovarala protuosmanski politički smjer.*”²¹³ Drugi bitan akter je Jeronim Caboga koji je, nakon što je Mario Caboga koji je izdao pjesmu *Contro la nobilità di Ragusa* uhićen i otpremljen da se brani pred inkvizicijom u Rimu 1575., preuzeo Gundulićev klan, a onda je, nakon što je optužio Gondolu za veleizdaju, poražen u Senatu 1586²¹⁴.

Gondolu je 1589. ubio Marin Bobalio u crkvi Svetog Križa u Gružu. Iako su neki povjesničari poput Vinka Foretića smatrali da je Gondolino ubojstvo došlo zbog Gondolinog istupa u Vijeću umoljenih protiv neobuzdane mladeži, Vekarić smatra da to nije vjerojatno zbog toga što je Bobalio imao 34 godine ²¹⁵. Zašto je Gondola ubijen? Moguće je da je motiv za njegovo ubojstvo ležalo u željama određenog dijela aristokracije da se prekine neutralan stav Republike i krene s Karlom Emanuelom I. u *reconquistu* unutrašnjosti Balkana²¹⁶.

Razloge tome daje nam činjenica da je Karlo Emanuel I. računao na dubrovačku i malostonsku luku kao logističke baze za cijelo osvajanje, a uz to tijekom šesnaestog stoljeća počinje se razvijati i ideologija *slovinstva*, čiji je jedan ideolog bio i dubrovački benediktinac Mavro Orbini²¹⁷. Orbini je napisao knjigu *Kraljevsto Slavena* u kojoj argumentira „*panslavensku povijesnu apotezu.*”²¹⁸ No, ovakve ideološko-političke stavove Bobalići, s kojima je Orbini bio povezan, nisu mogli ostvariti dokle god je Gondola bio dominantna persona u dubrovačkoj politici te je on zasigurno imao utjecaja pri zauzimanju neutralnog stava dubrovačke politike.

²¹³ Ibid. 93.

²¹⁴ Ibid. 97-98.

²¹⁵ Ibid. 103.

²¹⁶ Ćosić, Stjepan, Nenad Vekarić. *Dubrovačka vlastela između roda i države; Salamankezi i sorbonezi*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik, 2005. 20-25

²¹⁷ Ibid. 20.

²¹⁸ Ibid. 2.

Dio dubrovačkoga plemstva potajno je pomagao Vojvodi, no njihovi napori nisu uspjeli te su oni uhićeni, a invazija je, barem na kraći rok, otkazana. Događaji koji su uslijedili, svade oko kazne za urotnike do njihovog bijega iz dubrovačke tamnice, podijelili su dubrovačku aristokraciju²¹⁹.

Nakon Velikog potresa 1667. i ukidanja isusovačkog reda, rod Gondola je oslabio, a nova vlastela je afirmirana, no brojčano oni nisu više bili na razini. Također su nakon primanja u plemstvo nastali novi sukobi među *novim* i *starim* plemstvom. Novi su plemići znani kao sorbonezi, dok su stariji kao salamankezi. Te dvije skupine su se konstantno međusobno sukobljavale, dok su istovremeno se i sukobljavale unutar sebe što je rezultiralo neefikasnom politikom. Naglasimo i da su na kraju salamankezi i promjenama izbornog sustava osiguravali nadmoć, čime su u potpunosti ostatak pučanstva, bili oni aristokrati ili ne, podčinili da im budu *in potestas*²²⁰.

²¹⁹ Ibid. 25-33.

²²⁰ Ibid. 99-102.

4.3.2 Faktor(i) stabilnosti

Druga teorija u historiografiji jest ona da su Dubrovčani uživali iznimnu stabilnost i harmoniju u svojem političkom sustavu. Ta teorija je, doživjela svoju obnovu u knjizi Lovre Kunčevića, *Vrijeme harmonije; O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. Teorija stabilnosti proizlazi iz ideje da unatoč nizu događaja koji su potresli Republiku, od pobune na Lastovu u sedamnaestom stoljeću i one u Konavlima sa samog kraja Republike²²¹. Uz taj događaj, Kunčević spominje i niz pobuna, sukoba i urota koje nisu stigle nigdje većinom iz razloga što su Dubrovčani ih uspješno ugasili²²². No glavno pitanje koje Kunčević postavlja, zašto te urote i pobune nisu uspjele, i zašto nisu bile češće? Kunčevićev postulat jest, da su Dubrovčani uživali stabilnost zbog gospodarskih i geopolitičkih faktora, kao i zbog strogog određenja vlasti i tujecaja na istu, odnosno tko može uživati u njoj, te tko može utjecati na nju.

Prva točka koju Kunčević razmatra jest geopolitičko pozicioniranje Dubrovačke Republike, posebice između Venecije i Osmanlija. Dubrovnik kao grad, a kasnije i kao država, je bio iznimno izoliran. Dubrovnik, za razliku od recimo Splita, nije dio iste države kao i njegovo zaleđe²²³. Stoga su dubrovačke veze sa istim dosta slabije, što je učinilo Dubrovnik manje ovisnim o istome, a spriječilo je situaciju da u Dubrovniku postoji strana vojna posada²²⁴, kao što je to recimo bio primjer u Splitu po dolasku Kolomana²²⁵. Nadalje Kunčević ističe da je upravo to jedan od faktora zašto se u Dubrovniku nije stvorio odnos ovisnosti o nekom velikašu, već direktno o kruni Svetog Stjepana²²⁶. Također tu pomaže i konstantna prijateljstva Venecije koja je u nizu pokušaja htjela zagospodariti Republikom i njenim teritorijem, ali i proboj i bliskog Osmanlija, čime se Dubrovnik našao između dvije sile koje su preko tri stotine godina ratovale, gotovo neprekidno²²⁷.

²²¹ Kunčević, Lovro. *Vrijeme harmonije; O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. HAZU Dubrovnik, 2020. 11.

²²² Ibid. 17-29.

²²³ Ibid. 31-33.

²²⁴ Ibid. 33.

²²⁵ Novak, Grga. *Povijest Splita; Knjiga Prva*. Škuna, Split 2005. 83-87.

²²⁶ Kunčević, Lovro. *Vrijeme harmonije; O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. HAZU Dubrovnik, 2020. 33-34.

²²⁷ Ibid. 35-40.

Druga točka koju Kunčević ističe jest pitanje dubrovačke ekonomije. Naime Republika je bila na iznimno malenom teritoriju na kojem je iznimno teško kreirati nekakvu industrijsku bazu²²⁸. Stoga, kao i niz drugih gradova država na Mediteranu koji su se nalazili u sličnoj poziciji bazirala je svoju ekonomiju na trgovini. Trgovina, a i dobri odnosi sa Osmanlijama su omogućili Dubrovčanima da budu jedna od bogatijih zemalja u Europi u to vrijeme²²⁹. Trgovina također nije dolazila bez svojih problema. Jedan od problema je bio taj što je velik dio populacije Dubrovnik provodio velik dio svog vremena van Republike, te se mogao susresti i pri tom uvesti opasne ideje u Dubrovnik, ali možda i veća opasnost po Republiku jest mogućnost bogaćenja članova društva²³⁰. Iz tog razloga država je kontrolirala trgovačke djelatnosti u Republici, te su na taj način mogli upravljati kako prihodima trgovaca, tako nezadovoljnicima i potencijalnim pobunjenicima protiv vlasti, onemogućujući im organiziranje²³¹. Nadalje, Dubrovčani su uživali nekih 350 godina mira, te su izdvajanja Republike na vojsku bila iznimno malena. Održavanjem neutralnosti i time izbjegavanjem rasta vojnog budžeta, Dubrovčani su izbjegli nagli rast rashoda koji bi bio rezultat rasta vojnih izdavanja za ratne potrebe, a to je značilo da nisu morali uvesti nove poreze zbog nastale nagle nestabilnosti u budžetu i time spriječili mogućnost nemira²³².

Treća točka koju Kunčević spominje, jest u prirodi društvene strukture Republike. U Dubrovniku su postojale tri društvene skupine. Primarna elita je bio patricijat koji je uživao političku moć u Republici, sekundarna je bio građanski sloj, koji se većinom sastojao od bogatijih stanovnika grada. Onaj posljednji sloj društva je bio sitni puk ili *popolo minuto*²³³. Kunčević ističe da je aristokracija, odnosno patricijat, bila “pitoma” upravo iz razloga što nisu bili

²²⁸ Moramo uzeti u obzir da je u srednjem i ranom novom vijeku glavnina proizvodnje bila upravo poljoprivreda ili manufakturne djelatnosti. Na području Republike, kao i u ostatku Dalmacije, iznimno je teško razviti snažnu poljoprivredu.

²²⁹ Ibid. 40-41.

²³⁰ Slične događaje vidjeli smo kroz povijest u nizu gradova država od antike do danas. Možda najbolji primjer je onaj Gaja Julija Cezara ili Gneja Pompeja koji su svojim novcem de facto kupili vlast u Rimu.

²³¹ Kontrola trgovanja nije samo uključivala slanje trgovaca na različite kopnene i pomorske rute, već i fiskalnu i poreznu politiku, koja je za cilj imala umiriti moguće nezadovoljstvo i nemire koji bi mogli biti rezultat oporezivanja. Ibid. 41-47.

²³² Relativno stabilan budžet znači da su Dubrovčani mogli dugoročno planirati i preduhitriti pojedine nestabilnosti ili eventualne financijske reperkusije koje bi zasigurno bile rezultat ratnih zbivanja. Skok davanja za vojsku sa nekih 20% do neke dvije trećine budžeta, što je bio čest slučaj u državicama Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti koje su gotovo konstantno ratovale. Takav šok za budžet bi dugoročno imao negativan efekt na prihode Republike iz jednostavnog razloga što Republika vrlo vjerojatno bi za takvo nenadano i neplanirano izdavanje morala taj novac pozajmiti. Sličan efekt možemo vidjeti u sporoj obnovi nakon Velikog potresa 1667. Ibid. 47-51.

²³³ Ibid. 53-54.

zemljoposljednici, već urbana elita koja se bavila trgovinom i politikom²³⁴. Posjedi Dubrovčana su bili iznimno maleni. Veliki posjed je iznosio od 15 do 25 hektara, dok je primjerice u Zadru veliki posjed bio od 140 do 550 hektara²³⁵. Na takvim posjedima Dubrovačka vlastela nije mogla bazirati svoju ekonomiju te su oni primarno se bavili trgovinom²³⁶. Nadalje osim trgovine, ključan dio pacifikacije aristokracije u Dubrovniku je zasigurno imalo i zatvaranje vijeća. Time su viši slojevi društva Republike osigurali da izborno pravo participiranja u vlasti postane nasljedno, odnosno, da oni uživaju u njemu isključivši iz političkog dijela života velik dio stanovništva²³⁷. Ovakva struktura je omogućila da se dubrovačka aristokracija pobrine da trgovina funkcionira, a za funkcionirajuću trgovinu bitan je mir i neutralnost, ali i da njihova pozicija u društvu ne bude ugrožena, odnosno da održavaju svoj status. Stoga je aristokracija bila iznimno pragmatična te su im sva veća društvena, ekonomska, ali i politička kretanja bila problematična, te su radije pronalazili rješenja koja su njima godila, nego ugrožavala svoju poziciju. Ovakvo povjerenje u institucije Republike koje je patricijat kreirao da ih zaštiti, je onemogućio da netko preuzme vlast u vlastite ruke ili da, kao što je to bio slučaj u Firenzi ili Genovi da doslovce privatiziraju dijelove grada²³⁸. Nadalje važan faktor je bio i građanski sloj Republike. Primjerice u gradu Splitu, postojao je konstantan sukob između građanskog i aristokratskog sloja, nešto što u Dubrovniku ipak nije postojalo²³⁹. Jedan od razloga izostanka takvih nemira, prema Kunčeviću, jest ekonomski prosperitet Dubrovnika²⁴⁰. Nadalje zauzvrat što su isključeni iz direktne vlasti, građanski sloj je “kompenziran” sudjelovanjem u državnoj administraciji ili rukovođenju bratovština²⁴¹. No možda najvažniji razlog jest upravo brojka pripadnika građanskog sloja, kojih je bilo manje od aristokracije²⁴². Treća skupina dubrovačkog društva je bio sitni puk koji je činio većinu populacije Republike. Oni su se bavili pomorstvom, sitnom trgovinom, raznim zanatima i sličnim

²³⁴ Ibid. 54-57.

²³⁵ Ibid. 57.

²³⁶ Kunčević ovdje ističe da trgovina “*razvija pragmatizam, kooperativnost, recipročno i apstraktno povjerenje, spremnost na pregovore i kompromis.*” Jasno je da ovakve vrijednosti su iznimno bitne u politički pragmatičnom društvu kao što su republike. Ibid. 57.

²³⁷ Kunčević ističe Vekarićevu procjenu da je u četrnaestom stoljeću patricijat činio otprilike 40% gradske populacije, što svakako nije malen broj. Ibid. 58-62.

²³⁸ Ibid. 62-65.

²³⁹ Ibid. 65.-67.

²⁴⁰ Kunčević ovome dodaje i relativno laganu mogućnost bogaćenja, ali i niske poreze i dobar životni standard. Ibid. 67.

²⁴¹ Ibid. 67-68.

²⁴² Ibid. 69.

aktivnostima, a nisu imali nikakvu participaciju u vlasti, no kakvo takvo političko djelovanje su ipak mogli iskazati kroz bratovštine²⁴³. Bratovštine u Dubrovniku nisu se razlikovale na profesionalne i religiozne, već su bile mješavina ta dvaju tipa, sa dominirajućim vjerskim bratovštinama²⁴⁴. Bratovštine su bile pod strogom kontrolom Malog vijeća, odnosno države²⁴⁵. Razlog kontroli je onemogućavanje razvoja ekonomske moći i autonomije bratovština, što bi omogućilo njihov razvoj sličan onima u cehovima sjevernonjemačkih gradova država²⁴⁶, a to bi zasigurno dovelo do ugroze statusa patricijata. Nadalje Malo vijeće je, kao što sam već spomenuo, odobravalo osnivanje novih bratovština, ali i potvrđivalo njihove odluke, na taj način pokušavajući održavati uvid u djelovanje bratovština²⁴⁷. Na ove načine aristokracija Republike je imala kontrolu nad svim mogućim socio-ekonomskim kretanjima, te ih je mogla zaustaviti prije nego li bi ugrozili status aristokrata.

Zadnja točka koju Kunčević spominje, a koja je bila iznimno opasna po Republiku je bila Crkva. Crkva je tada, kao i sada, imala svoj međunarodni karakter i svoju strukturu koja je postojala uz strukturu Države, te se ta činjenica, dubrovačkom patricijat, vrlo vjerojatno bila problematična, jer su u svojim zidinama imali instance strane vlasti²⁴⁸. Republika i Crkva nisu uvijek imali isti pogled na svijet, te su se periodično znali sukobljavati, no ipak vrlo često bi dubrovačka vlada pokleknula pod pritiskom Crkve²⁴⁹. Osim vanjskopolitičkih problema sa Crkvom, problem su mogli biti i dubrovački nadbiskupi, poput nadbiskupa Trivulzia, koji je povjerljiva pisma oteo i predao Francuzima, ili reformatorski nadbiskupi Portico i Mateucci koji su se odviše zalagali za reformu Crkve, što je naišlo na velik otpor svih dijelova dubrovačkog društva, te su bili prisiljeni otići²⁵⁰. Kunčević ističe da su isusovci često shvaćani kao *peta kolona* Rima zbog svojih nekompromisnih stajališta u skladu sa papinskim mišljenjima²⁵¹. Iz svih ovih razloga Republika je pokušala

²⁴³ Kunčević nadalje ističe da je bratovštinama pripadalo između 28 i 31 posto stanovnika Dubrovnika, što nije zanemariv broj. Ibid. 74.

²⁴⁴ Ibid. 79.

²⁴⁵ Kunčević ističe da je Malo vijeće biralo, od 1429., gastralda i dva, od tri, oficijala koji su bili plemići. Ibid. 82.

²⁴⁶ Ibid. 82-83.

²⁴⁷ Ibid. 83.

²⁴⁸ Moramo uzeti u obzir da je papa i vjerski, ali i svjetovni vođa, a u ranom novom vijeku, teritorij Papinske države je ipak bio veći od teritorija današnjeg Vatikana. Ibid. 88.

²⁴⁹ Kunčević ističe primjer sankcija pape Klementa VIII. sa početka Lastovske pobune, zbog ubojstva dvojice svećenika i jednoga franjevca. Ibid. 88-89.

²⁵⁰ Ibid. 89.

²⁵¹ Ibid. 89.

kontrolirati crkvena imenovanja, ali i imovinu, počevši od samog nadbiskupa Dubrovnika zakonski ograničavajući tko i kako može postati nadbiskupom 1409., sa najvažnijom stavkom, a ta je da nadbiskup ne smije biti Dubrovčanin, a od XV i XVI. stoljeća Senat ima pravo imenovati stonskog i trebinjsko-mrkanjskog biskupa²⁵². Često su ti najbliži suradnici nadbiskupa bili upravo članovi franjevačkog ili dominikanskog reda iz patricijskih obitelji. Veliko vijeće 1442. uvodi odredbu da su kanonici mogli, isključivo, biti dubrovački plemići, a Senat se često miješao u odluke kaptola da bira svoje članove²⁵³. Drugi problem sa kojim su se mnoge komune u ovo vrijeme sretale je bio Crkveno gomilanje posjeda, koje je često dobivala tako što su članovi puka, ali i bogatijeg klera, svoje posjede ostavljali Crkvi. Dubrovčani su tome na kraj stali 1349. zabranom darivanja i ostavljanja posjeda Crkvi, iako postoje indicije da je takva praksa stala krajem XIII. stoljeća²⁵⁴. No Crkva nije samo bila opasnost po Republiku, ona je bila i korisna za kreiranje društvene i političke kohezije, posebice kroz festu sv. Vlahe, koja je kao javni ritual podjsećala na temelje Dubrovnika i davnu obranu Dubrovnika od Mletaka. Crkva je nadalje pomgala u kreiranju kohezije i kroz propovijedi, koje su za cilj imale kreirati promišljanja, ali i promijene u ponašanju uglavnom upozoravajući na moralni karakter²⁵⁵.

²⁵² Na ovaj način izbjeгла se mogućnost da pripadnik moćne obitelji postane nadbiskup i na taj način ravnotežu vlasti u Dubrovniku gurne na jednu stranu i omogući prevlast nekoj od casata ili obitelji. Dodatna korist ove odredbe leži u tome da su nadbiskupi Dubrovnika bili stranci, a time slabo poznavali, grad, jezik, kulturu i na taj način imali slabiji utjecaj u gradu ili čak bili relativno lako kontrolirani. Ibid. 90-92.

²⁵³ Imenovanje klera nije stao pri visko rangiranim pojedincima, već su vlasti u Dubrovniku imenovale i mnoge niže svećenike u Gradu. Ovime je Republika sebi pribavila mogućnost kontrole tko su članovi klera na svim razinama, te da oni nisu odskakali od državnog etosa. Ibid. 92.

²⁵⁴ Dubrovčani su otišli iznimno daleko te su omogućili državnim rizničarima kontrolu i upravljanje sa Crkvenim posjedima, odnosno zakup i prodaju svih, pa tako i nadbiskupovih, posjeda. Ibid. 93-94..

²⁵⁵ Moramo uzeti u obzir da su ljudi u to vrijeme bili iznimno religiozni, te ovakvi javni rituali su imali veliku moć u društvu, posebice kada se kroz njih propagiraju vrijednosti koje su bile važne Republici. Ibid. 95-99.

4.3.4 Zaključak potpoglavlja

Nakon što smo sagledali ova dva faktora moramo uzeti u obzir da one nužno ne isključuju jedna drugu, već zajedno kreiraju jednu sintezu. Tvrditi da je u Republici postojao samo sukob, ili je on izostajao, je naivno. Republike su uvijek pozivale na sklad i mir, no sukob nužno mora postojati upravo zbog prirode čovjeka koji ima slobodu volje, te će nužno imati različit stav o nekom pitanju, te će doći do sukoba sa drugom osobom, ali to ne znači nužno da je taj sukob nasilan, on se može svesti na različito mišljenje i javnu debatu.

Valja uzeti u obzir da je sukob i dio republikanskog karaktera²⁵⁶. On je nužan da bi se očuvale vrijednosti Republike, odnosno, kako ne bi došlo do prevlasti jedne od struja. Taj konflikt je, prema Machiavelliju, nužan, da bi se došlo do “*veličine Rima*.”²⁵⁷ Nadalje, Machiavelli je smatrao da je republikanski model kakav je imala Venecija, a time i dijelom Dubrovnik, iznimno slabiji te da dovodi do stagnacije ili propadanja republike²⁵⁸. Zašto nam je ovo bitno? Bitno je stoga što su Dubrovčani učinili sve u svojoj moći da bi spriječili prevelike sukobe ili mogućnosti da pojedinci ili manje grupe populacije preuzmu vlast. U tome su bili toliko skladni da se aristokracija, koja je i držala svu vlast u svojim rukama u trenucima kada je to trebala, držala skupa. Razlozi tog pragmatizma se nalaze u činjenici da ne bi samo njihova vlast bila ugrožena već i sloboda, a vjerojano i sloboda čitavog stanovništva Republike. To je u potpunosti nezavidan položaj i iako su sukobi postojali između Salamonkeza i Sorboneza, sustav koji su oni sami kreirali je spriječavao ikakve sukobe koji bi ugrozili status Dubrovnika. Ako postoji neki drugi naziv za ono što su Dubrovčani prakticirali u javno-političkom životu to jest pragmatičnost. Sve razlike se ostavljaju po strani u danom momentu zbog jedne stvari, a to je Republika, a Republika znači slobodu.

²⁵⁶ “By contrast, in a fully developed republic such as Rome’s, where the actualization of liberty is paramount, both the people and the nobility take an active (and sometimes clashing) role in self-government” Nederman, Cary, “Niccolò Machiavelli”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*

²⁵⁷ “Enmities between the people and the Senate should, therefore, be looked upon as an inconvenience which it is necessary to put up with in order to arrive at the greatness of Rome.” *Ibid.*

²⁵⁸ “Machiavelli thinks that other republican models (such as those adopted by Sparta or Venice) will produce weaker and less successful political systems, ones that are either stagnant or prone to decay when circumstances change.” *Ibid.*

5. Kraj dubrovačkog republikanizma

Dubrovačka se republika nije sama urušila, iako bi to vrlo vjerojatno i bio slučaj da je duže potrajala. Kraj devetnaestog stoljeća rezultirao je radikalnim promjenama u svijetu. Godine 1776. Britanija je izgubila svoju najvažniju koloniju koja je proglasila neovisnost i osnovala republiku, a 1789. Francuska je doživjela vlastitu revoluciju u kojoj je monarhija zbačena, a uspostavljena je Republika na čelo koje je ubrzo došao i diktator te republike, Napoleon Bonaparte. Bonaparte je odlučio po Europi proširiti izigranu revoluciju pa je tako 1792. srušio Veneciju, a ubrzo je, i to 1806., došao i do Dalmacije, odnosno do Dubrovnika.

5.1 Napoleon, Dubrovnik i kraj Republike

Dubrovnik je bio samo jedna od žrtava Napoleonovih osvajanja. Mirom u Bratislavi iz 1805. Napoleonu je pripala Dalmacija s Bokom. U Boku su vrlo brzo došli Rusi koji su blokirali i dubrovačku luku te su se Dubrovčani našli između Rusa i Marmontovih snaga²⁵⁹. Dubrovački Senat otvorio je vrata francuskoj vojsci u iščekivanju da će oni samo proći no oni su okupirali grad, što je rezultiralo dvogodišnjom opsadom u kojoj je na grad palo preko 3500 topovskih granata, a uništeno je i raseljeno 700 domova, dok je više od tisuću ljudi izgubilo živote²⁶⁰. Dubrovčani su također izgubili i neutralnu pomorsku zastavu, a francuska vojska sprovela je pljačku imovine, zlata i novca u gradu i u stranim bankama²⁶¹. Milanskim dekretom, Dubrovčani su izgubili i pravo isticanja zastave Svetoga Vlaha, a na Orlandov je stup 1808. izvješena talijanska zastava. Dana 31. siječnja 1808. oko 14 sati Marmontov pomoćnik Delrot objavio je pet kratkih članaka dekreta o ukinuću Republike²⁶². Od 1808. do 1813. ona je bila dijelom Ilirskih Pokrajini, a od 1813. predvođeni Vlahom Bernardovim Cabogom, braćom Franom i Pijerkom Bona, kao i Braćom Jerom i Ivom Natalijem Dubrovčani su podigli ustanak protiv Francuza²⁶³.

Pokušaj oslobađanja Republike nije uspio jer je u trenutku oslobođenja Republika opet ugašena, samo ovaj put od strane Austrijanaca²⁶⁴. Jedino je rješenje bilo moliti na Bečkom

²⁵⁹ Ćosić, Stjepan. Dubrovnik kao žrtva Bečkog kongresa. *Bečki kongres 1814./1815.; Historiografske refleksije o 200. obljetnici*. Leykam international, 2016. 58.

²⁶⁰ Ibid. 58-59.

²⁶¹ Ibid. 59.

²⁶² Ibid. 60.

²⁶³ Ibid. 61-63.

²⁶⁴ Ibid. 62-67.

kongresu, no ni tamo im nije bilo puno pomoći. Kako Ćosić piše, Dubrovačka Republika nije predstavljena na Kongresu²⁶⁵, te je u potpunosti zanemarena, a sama malena državica se nije mogla nositi, ni boriti protiv ostatka Europe, posebice ne nakon financijske iscrpljenosti francuskom okupacijom.

²⁶⁵ Ibid. 72.

5.2 Bečki kongres; *tutto è finito*

Malen broj dubrovačkih domoljuba je pokušao spasiti Republiku na Bečkom kongresu. Jedan od njih je već spomenuti Ivo Natali. On je intervenirao kod Porte kao i kod Engleza u cilju kreiranja efekta skretanja pozornosti na dubrovačku situaciju. Nažalost njegovi pokušaji kod Osmanlija i Engleza nisu urodili plodom, a on je to komentirao sa rečenicom: „*tutto è finito*.²⁶⁶” Rad republikanskih domoljuba u Dubrovniku je zaustavio i policijski komesar Heinrich Reha koji je napisao: „*Dubrovačko plemstvo nada se da će sačuvati prijašnje odnose. Nada se i da je austrijska uprava samo privremena, iako obrazovaniji shvaćaju stanje stvari. Ostalo stanovništvo vjeruje da će Dubrovačka Republika biti ponovno uspostavljena Provjeravam i dvojicu braće fanatičnih republikanaca, Jera Natalija, Namjesnika Lopuda, i Iva Natalija, koji se navodno nalazi na putu za Maltu, ali se sumnja da mu je konačno određište Carigrad. Nisu imućni, ali sumnja se da ssve što posjeduju ulažu u borbu za Dubrovačku Republiku.*²⁶⁷”, U veljači 1816. austrijske su vlasti zaplijenile čitavu Natalijevu imovinu, ali u tom trenutku aneksija Republike je bila već gotova stvar.

Činjenica jest da Austrija nije planirala dati Republici slobodu. Zasigurno im više nisu bili ni korisni. Osmanlije su bile slabe, Francuska poražena, a glavna preokupacija, već u to vrijeme, im je bila Pruska. Republika nije propala zbog dotrajalosti sustava, njen puk nije odlučio stari sustav zamijeniti novim. Republika je nestala isključivo zbog kreiranja novog legaliteta zasnovanog na odlukama Bečkog kontresa²⁶⁸. Natali je to poentirao pišući: “*Saveznici su objavili da se bore za slobodu svakog pojedinca. Mi smo nanovo postigli svoju slobodu; posvuda smo ponovno uspostavili našu vlast i našu zastavu. Bili su dužni da nam to ostave ... No okupirali su nas u ime Saveznika. Dakle, prema njihovu pravilu, koje su sami posvuda uspostavili, morali su nas ostaviti u stanju status quo. To jest, morali su nam ostaviti našu zastavu, naše zakone, naše činovnike, naše Vijeće, upravu i nardonu stražu na našim zidinama i utverdama. (...) Saveznici su objavili da sve male i velike države koje žele braniti svoja prava, pošalju izaslanike na Kongres. Mi smo poslali našeg izaslanika, a Austrija ga je spriječila da nastupi. Koji je konačni cilj svega što bi oni mogli*

²⁶⁶ Ibid. 74.

²⁶⁷ Ibid. 75.

²⁶⁸ Ibid. 76-77.

*izreći kao opravdanje svoga postupka, kad bi oni uopće bili tako smjeri da bi se željeli opravdati?
Samo ovo: mi želimo uzeti ono što pripada vama.²⁶⁹*

²⁶⁹ Ibid. 77-78.

Zaključak

Kako zaključiti ovu raspravu? Kakvog je tipa taj dubrovački republikanizam? Mislim da je nužno razlikovati dva dubrovačka republikanizma, onaj filozofski i onaj praktični.

Filozofski republikanizam koji su dubrovački filozofi, državnici i diplomati razvili mogao je stajati uz korak sa svjetskim dosezima republikanske filozofije. Njihov republikanizam sadrži sve elemente koje su sadržavali i drugi republikanizmi te se on razvija tokom stoljeća. Dubrovački autori republikanizma djeluju *post factum* kao i drugi republikanci u Europi. On nastaje iz iskustva. Problematika despotizma o kojoj govori Natali sigurno je rezultat iskustva, kako onog tradicijskog kroz legendu o Damjanu Judi, tako i onoga koje je sam Natali preživio kroz Napoleonovo djelovanje u Dubrovniku. Ako neke teorijske točke nisu spomenuli, one su bile zadržane u političkoj doktrini. Svakako, ako dubrovački republikanizam nije u svojoj političkoj teoriji bio nužno pragmatičan, u praksi su Dubrovčani bili iznimno pragmatični.

Ono što je razlikovalo dubrovačke republikance od talijanskih, ili onih kasnijih, upravo jest to iskustvo. Dubrovački sustav nije toliko ovisio o rimskoj tradiciji, za svoje pravno određenje, jer su ipak niz svojih odredbi temeljili na običajnom pravu. To običajno pravo bilo je temelj njihovoga republikanizma i za razliku od recimo splitske komune koja je kopiranjem Venecije hinila kopiranje Rima, republikanizam je u Dubrovnik došao organski.

U praksi stvari nisu bile idilične kao u teoriji. Dubrovčani su imali niz problema s ostvarivanjem slobode, iako je, kao što sam napisao ranije, ta sloboda ostvarena kroz autonomiju djelovanja, iako pravno formalno oni nisu bili slobodni. No, ako zanemarimo formalno i pravno stajalište i sagledamo njihovo djelovanje, upravo je diplomacija osigurala slobodu Dubrovčana kroz sve situacije koje su ih zadesile tijekom stoljeća. Upravo im je sloboda komune bila bitna za slobodu svakog pojedinca, a prema vani su djelovali zajednički, iako su unutar sebe imali niz svađa i nesuglasica. Moj dojam tih nesuglasica jest da one leže u beskrupuloznoj borbi za moći, što je upravo suprotno republikanskim idealima za koje su se tako žestoko borili. Naravno, uzmimo u obzir da je ovo ipak bila aristokratska republika te moderne specifikacije republikanskog sustava zasigurno ne bi ispunjavali. Doduše, i Gučetić i Natali su, kako sam to i naveo, pozivali na reformaciju društva u više demokratskim okvirima. Dubrovačka aristokracija pokazala je da se nije u stanju promijeniti, a preokupiranost međusobnom borbom za moći bi im definitivno došla kraju.

Razlog tome nije loše postavljen državni sustav. Republici kakva je postavljena u trinaestom, odnosno četrnaestom stoljeću prolazio je rok isteka trajanja u takvom obliku. Nakon stoljeća i stoljeća unutarnjih sukoba, a kasnije i promjena sustava da bi odgovarali jednoj skupini, počeli su pokazivati pukotine i slabe točke u sustavu. Ono što je Dubrovačku republiku nebrojeno puta spasilo možda se krije i u onoj mitskoj rečenici koju je kazao Benjamin Franklin jednoj ženi koja ga je pitala jesu li izabrali monarhiju ili republiku, „*republiku, ukoliko je očuvate.*” Dubrovčani su čuvali Republiku, tome u prilog ide niz zavjera i pokušaja preuzimanja vlasti koje su spriječili, no na kraju izgleda da su se umorili čuvanja Republike.

Kakav je onda dubrovački republikanizam? On je iznimno stabilan, a istovremeno podložan krizama. Dubrovački republikanizam jak je koliko i njegovi ljudi, a Dubrovnik je, onda kada je to bilo najbitnije, imao najbolje ljude.

Za shranit staros mu i odahnut bez sile

u gnijezdu slatkomu slobode primile.

Primorja naša sva u ništa sila zbi:

Dubrava sama ova vlada se po sebi.

Po njih svijeh srdita zvijer trči i rži,

i grabi i hita i u noktijeh sve drži.

Ovdi čut zle zvijeri ni inoga glasa ni,

neg što sam žuberi tih slavic na grani.

....

U mjesti je ovemu slobode čestit dar;

svak sebi i svemu svomu je gospodar.

Ribar, Skazanje drugo, činjenje prvo

Ivan Gundulić, *Dubrava*

Sažetak

U ovom radu, sagledati ću vezu između dubrovačke tradicije, povijesti, politike, filozofije i prava iz perspektive republikanske filozofije. Republikanizam je grana političke filozofije koja je primarno definirana svojom razumijevanjem slobode, a to jest sloboda kao izostanak prevlasti nad pojedincom ili državom. Razmotrit ću kako se republikanizam razvio kroz stoljeća, od antičkog Rima, te usporediti ga sa razvojem republikanizma u Dubrovniku. Dubrovački aristokratski republikanizam je posebice interesantan u kontekstu sukoba zapadne Europe i Istoka. Ovaj konflikt, koje je primarno sagledavan kroz prizmu sukoba Mlečana i Habsburgovaca sa Osmanlijama je upravo sukob u kojem se Dubrovnik našao i koji ga je definirao.

Dubrovački pogled na državnost, institucije i slobodu, kao i sami Dubrovnik, su bili pod konstantnom prijetnjom od okupacije, pa su se Dubrovčani prikazivali kao pragmatičari. Oslanjanje na diplomaciju kao štit protiv stranih sila, sakrivao je probleme unutarnjih borbi za moć i održavanje postojećeg aristokratskog sustava. Filozofi poput Filipa De Diversisa, Nikole Vitova Gučetića, Tome Basiljevića i Ive Natalija kreirali su savršenu verziju sustava koji su uživali. Ovaj rad će usporediti te slike sa povijesnim događajima i legalnim statusom Dubrovačke Republike, sa ciljem da bi iskušao teoriju i doveo do razvoja nove perspektive u ovom kompliciranom pitanju.

Abstract

This paper dwells on the issue of Ragusan republicanism: its philosophical, political, legal and historical aspects. Republicanism is a political philosophy defined by its understanding of freedom, which is viewed as a liberty grounded in non-domination. The author will analyse how republicanism developed throughout the centuries, starting in Ancient Rome and ending with American Revolution, and will compare it with how republicanism developed in Ragusa. Ragusan aristocratic republicanism is especially interesting in the context of conflict between the Western Europe and the East. This conflict can be mostly seen through the lens of the conflict between Venice and the Habsburgs with the Ottoman Empire, in which a tiny city state of Ragusa found itself in.

The Ragusan view on statehood, institutions and liberty, as well as Ragusa itself, were under constant foreign threat of occupation, so Ragusa sought to appear outwardly pragmatic. Reliance on diplomacy as a shield against foreign powers cloaked internal struggles for power and the maintenance of the existing aristocratic system. Philosophers such as Filip De Diversis, Nikola Gozze, Tomo Bassegli and Ivo Natali drew up a perfect image of the system they enjoyed. This paper will contrast those images with historical events amidst the changing legal status of Ragusa, to test the theory and bring forward new insights into this complex matter.

Literatura

Aristotle. *Politics*. Oxford University Press, 1995.

Barišić, Pavo. *Ideal vladavine puka: uvod u filozofiju demokracije*. Hrvatsko filozofsko društvo i Filozofski fakultet u Splitu, Zagreb-Split, 2016.

Baron, Hans. *Crisis of the Early Italian Renaissance*. Princeton University Press, 1955.

Biegman, Nicholas. *Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik*. The Hague, Paris 1967.

Blythe, James M. Civic humanism and medieval political thought. *Renaissance civic humanism; Reappraisals and Reflections*. Cambridge University Press, 2000.

Bowering, Gerhard. *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, Princeton University Press, 2013

Connel, William J. The republican idea. *Renaissance civic humanism; Reappraisals and Reflections*. Cambridge University Press, 2000.

Ćosić, Stjepan. Dubrovačka Republika kao žrtva Bečkog kongresa. *Bečki Kongres 1815-2015*. Filozofski fakultet u Splitu, 2015.

Ćosić, Stjepan, Nenad Vekarić. *Dubrovačka vlastela između roda i države; Salamankezi i sorbonezi*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik, 2005.

Foretić, Miljenko. *Dubrovačka republika i Austrija*. Matica Hrvatska, 2017

Foretić, Vinko. Godina 1358. u povijesti Dubrovnika. *Starine knjiga 50*. JAZU - Zagreb. 1960.

Goldstein, Ivo, Borislav Grgin. *Europa I Sredozemlje u srednjem vijeku*.

Gučetić, Nikola Vitov. *O ustroju država*. Golden Marketing, Zagreb 2000.

Harris, Robin. *Dubrovnik; A History*. Saqi Books, London, 2006.

Hadžibegović, Hamid. Džizija ili harač. *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom br. 3-4*, 1953.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Filozofija povijesti*. Jesenski i Turk, Zagreb 2017

Înalcik, Halil. Dubrovnik i Otomansko Carstvo. *Zbornik diplomatske akademije br, 3*. Sveučilište u Zagrebu, 1998.

Janeković-Römer, Zdenka. *Staleška uvjetovanosti vlasti u Dubrovačkoj Republici u srednjem vijeku*. *Acta Histriae* 7, 1999.

Janeković-Römer, Zdenka. The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxembour and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism. *Dubrovnik Annals* 8, 2004.

Konstantin Porfirogenet. *O upravljanju carstvom*. Dom i svijet, Zagreb 2003.

Kunčević, Lovro. Janus faced sovereignty: the international status of the Ragusan republic in the early modern period. *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Brill, Leiden-Boston 2013

Kunčević, Lovro. *Mit o Dubrovniku; Diskursi o identitetu renesansnog grada*. HAZU, Zagreb-Dubrovnik, 2015.

Kunčević, Lovro. *Vrijeme harmonije; O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. HAZU Dubrovnik, 2020.

Lonza, Nella. *Statut grada Dubrovnika*. Državni arhiv u Dubrovniku, 2002.

Lonza, Nella. *Odluke dubrovačkih vijeća 1395.-1397*. HAZU Zagreb - Dubrovnik, 2011.

Lovett, Frank, "Republicanism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*

Martinović, Ivica. *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*. Split, 2011.

Miović, Vesna. *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*. HAZU Dubrovnik-Zagreb. 2003.

Miović, Vesna. *Mudrost na razmeđu Zgode iz vremena Dubrovačke Republike i Osmanskog Carstva*. Kartolina, Dubrovnik, 2011.

Muljačić, Željko. *Tomo Basiljević-Basegglj*. SANU Beograd, 1958.

Najemy, John M. Civic humanism and Florentine politics. *Reinnaissance civic humanism; Reappraisals and Reflections*. Cambridge University Press, 2000.

Natali, Ivo. Povijest Dubrovnika, prvi dio. Razlozi propadanja republikanskog duha u Dubrovniku I djelomice pada Republike. *Kolo XVIII*, br.2/2008.

Nederman, Cary, "Civic Humanism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (Spring 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.)

Novak, Grga. Povijest Dubrovnika, I. Dio. *Prilog Analima Historijskog instituta u Dubrovniku*, sv. X. - XI. (1962-1963). Dubrovnik 1966.

Novak, Grga. *Povijest Splita; Knjiga Prva*. Škuna Split, 2005.

Statut grada Dubrovnika. Državni arhiv u Dubrovniku, 2002.

Skinner, Quentin. *Visions of Politics, Volume I, Regarding Method*. Cambridge University Press, 2002.

Skinner, Quentin. *Liberty Before Liberalism*. Cambridge University Press, 1998.

Šišak, Marinko. Republikanski etos Dubrovačke Republike: odgojne teorije i praksa. Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011

Šišak, Marinko. Dubrovački republikanizam i njegovi ideolozi. *Politička misao*, god 46. br. 4. 2009.

Vrandečić, Josip. Rukopis Iva Natalija O Načinu na koji bi se mogao spriječiti krajnji despotizam. *Anali Dubrovnik* 40, 2002.

Vekarić, Nenad. *Nevidljive pukotine; Dubrovački vlasteoski klanovi*. HAZU, Zagreb – Dubrovnik, 2009

Watson, Alan. *The Evolution of Western Private Law*. The Johns Hopkins University Press, 2000.

Watson, Alan. *The Digest of Justinian, Vol. 1*. University of Pennsylvania Press, 1998.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ___Ivan Peovi ____, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice _edukacije povijesti i edukacije filozofije___, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _6. 9. 2021._

Potpis

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Ivan Peovi', written in a cursive style.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	Ivan Peovi
NASLOV RADA	Dubrova ki tip republikanizma
VRSTA RADA	Diplomski rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	Humanisti ke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	Povijest
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	Nikša Varezi , doc. dr. sc.
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	Marko Trogrli , prof. dr. sc.
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. Nikša Varezi , doc. dr. sc. 2. Marko Trogrli , prof. dr. sc 3. Marita Br i -Kuljiš, izv. prof. dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

_Split, _06. 09. 2021_____

mjesto, datum

potpis studenta/ice